

Salih Kulenović

ETNOLOŠKA RAZMATRANJA STANOVNIŠTVA I NASELJA NA PROSTORU POVRŠINSKOG KOPA »ŠIKULJE«

Uvod

U novije vrijeme na području lukavačke opštine Radna organizacija »Dobrnja — Lukavac« radi na otvaranju površinskih kopova uglja. Jedan od njih je i površinski kop »Šikulje« u izgradnji. Takvi investicioni i građevinski poduhvati dovode do velikih promjena kako u mijenjanju prirodnog izgleda kraja, tako i u izmještanju naselja i njihovih dijelova. Da bi se uspješno obavile sve pripreme oko otvaranja površinskog kopa »Šikulje«, trebalo je pored ostalog, angažovati i etnologe da prouče osnovne etnološke karakteristike stanovništva i naselja i zabilježe stanje na tom području prije otpočinjanja radova. Ovakva proučavanja su od izuzetnog značaja za etnološku nauku, a mogu poslužiti i investitoru u izboru lokacije za naselja koja se izmještaju.

Zahvaljujući širokom razumijevanju potreba za ovakvim istraživanjem, Radna organizacija »Dobrnja — Lukavac« angažovala je Muzej istočne Bosne da izvrši terenska istraživanja i da o tome sačini elaborat »Arheološka i etnološka razmatranja stanovništva i naselja na prostoru površinskog kopa »Šikulje«.

Etnološkim istraživanjima obuhvaćen je prostor od sela Hrvata, Dedića i Huskića, na istoku, do Donje Dobošnice, na zapadu, i granice ležišta u pravcu sjever — jug, što iznosi oko 15 km². Unutar ovog prostora istraživanja su vršena u slijedećim naseljima: Kruševica (novo naselje u blizini željezničke stanice Kruševica), Prline, Šikulje i Crveno Brdo.

U toku terenskih priprema kontaktirali smo sa dipl. ing. rudarstva Borkom Zrelec i Sakibom Dizdarevićem; oni su nam pokazali teren, a i pribavili detaljne sekcijske karte područja, te im se ovom prilikom najljepše zahvaljujemo na ukazanoj pomoći.

I. POLOŽAJ, GEOGRAFSKE I PRIVREDNE PRILIKE

1. Granice i imena naselja

Ispitivano područje nalazi se sjeverozapadno od Lukavca na udaljenosti oko 3 km i obuhvata prostor od oko 15 km². Na istoku se graniči Hrvatima, Dedićima i Huskićima, na sjeveru Donjom Smolućom i obroncima Ratiša, na zapadu Donjom Dobošnicom, a na jugu dolinom Spreče (karta područja). U sjeverozapadnom dijelu ovog područja nalazi se naselje Kruševica koje teritorijalno pripada Dobošnici Polje. Istočno od ovog naselja su Prline koje se na sjeveroistoku graniče sa Šikuljama, a na istoku i jugoistoku Crvenim Brdom. U narodu Crveno Brdo se dijeli na Gornje i Donje Crveno Brdo. Ovo drugo se dijeli na dva zaseoka: Ahmiće i Mulaliće. Gornjem Crvenom Brdu pripada i Oštro Brdo.

U toponimima naselja, izuzev Šikulja, uočljive su geomorfološke i pedološke karakteristike tla (Oštro Brdo, Crveno Brdo, Prline). Izgleda da je toponim Šikulje mađarskog porijekla; biće da su ga donijeli muslimanski migranti iz Mađarske koji su se ovdje naseljavali poslije bečkog rata krajem XVII vijeka kad su Turci izgubili Ugarsku i Slavoniju.

2. Klimatske i hidrografske prilike

Iako ne raspoložemo podacima o temperaturama, padavinama, vjetrovima i drugim klimatskim elementima za duži vremenski period, može se konstatovati da je ovdje zastupljena umjerenokontinentalna klima. Ne raspoložemo ni podacima o mikroklimatskim elementima. Bez obzira na tu činjenicu, ovdje je uočljiva acrozagađenost i industrijski smog koji su uveliko izmijenili klimu ovog područja. Industrijske magle su prisutne dobrim dijelom godine, a naročito u zimskom periodu. Najveći zagađivač ovog područja je lukavačka Koksara. Njeni neugodni gasovi se naročito osjete u vrijeme kišnog perioda. Najveća koncentracija nečistog vazduha je u dolini Spreče, a nešto manja u pobrdu koje se uzdiže iznad Sprečkog polja.

U hidrografskom pogledu ovo područje je bogato izdanskim vodama, izvorima i manjim i većim potocićima koji se ulijevaju u Spreču. Nešto veći vodotok u odnosu na ostale potoke je Smolučka odnosno Šikuljačka rijeka koja se na jugozapadu ulijeva u Spreču.

3. Položaj prema susjednim područjima i komunikacijama

Ispitivana naselja uglavnom gravitiraju prema makadamskoj saobraćajnici Tuzla — Doboj koja je izgrađena za vrijeme austrougarske uprave. Ovuda prolazi i željeznička pruga koja je takode izgrađena za vrijeme austrougarske uprave (1886. godine).

Naselja u ovom području su dobro povezana sa okolnim naseljima. Iz Donjeg Lukavca vodi put na sjever prema Gornjem Crvenom Brdu, Oštrom Brdu i Šikuljama. Od ovog puta odvajaju se krakovi za Dediće i Huskiće. Od makadamskog puta Lukavac — Dobošnica zapadno od Ahmića na udaljenosti od oko 3,5 km odvaja se put koji vodi kroz Nove Prline preko Šikulja u Donju Smoluću. Od ovog puta odvaja se jedan krak koji vodi u stare Prline i dalje na sjever u Cage (selo na području srebreničke opštine). Prline su saobraćajno povezane i putevima koji vode ka Agićima i drugim zascocima Donje Dobošnice.

4. Izgled terena u vrijeme početka radova na površinskom kopu

Da bi nesmetano otpočela eksploatacija uglja, obavljani su veliki građevinski, zemljani i drugi radovi, a neki su još u toku (Sl. 1, 2, 3). Prvi veći zahvat učinjen je izmještanjem dijela korita rijeke Spreče u dužini od oko pet kilometara (Sl. 4). Novi dio korita Spreče nalazi se južnije, bliže novoj asfaltnoj saobraćajnici Tuzla — Doboj. Izmješten je i donji tok Šikuljačke rijeke. Ovaj vodotok je izmješten u dužini od oko 1,5 km istočno i jugoistočno od starog puta Lukavac — Puračić, a odavde u dužini od oko 1,8 km predviđeno je prosijecanje njenog korita pravcem sjevero-zapad-jugoistok do Spreče.

Izmještena je i željeznička pruga u dužini od oko 5,5 km na pravcu od Dobošnice do starog puta Lukavac — Puračić. Nova željeznička trasa ide desnom obalom novog korita rijeke Spreče.

Dio Sprečkog polja između novog i starog korita Spreče predviđen je za odlagalište iskopanog zemljišta. Eksploatacija rudnog polja treba da započne na

prostoru što ga zatvara dio starog korita Spreče i dijela stare željezničke pruge od željezničke stanice Kruševica u pravcu Prlina. Odavde će se eksploatacija odvijati u pravcu sjevera i sjeveroistoka do starih Prlina i Šikulja.

5. Privreda

a) Zemljoradnja

Nije nam poznata kakva je bila tradicionalna zemljoradnja u ovom području prije dolaska Turaka. Ne raspoložemo podacima o zastupljenosti kultura ni u turskom periodu. Ovo područje je u XVI vijeku pripadalo nahiji Smoluća koja se graničila sa nahijom Donja Tuzla. Prema podacima iz 1548. i 1600. godine u selima Bistarac i Bokavić, u nahiji Donja Tuzla, najzastupljenije poljoprivredne kulture bile su pšenica, zob, proso, ječam i vinova loza.² Na osnovu ovih podataka može se pretpostaviti da su navedene poljoprivredne kulture bile zastupljene i u susjednoj nahiji Smolući, u kojoj se nalazilo i naše ispitivano područje. Pretpostavljamo da su navedene agrikulture uzgajane i u XVIII i XIX vijeku. Početkom XX vijeka od ratarskih kultura ovdje se najviše uzgaja kukuruz, pšenica, zob i raž.

Prema prikupljenim podacima, u ovom području kukuruz se sije prije Jurjeva na petnaest dana. Sijao se po brazdi, i to iz ruke »frcanjem«, a danas sijačicom u redove. U toku vegetacionog perioda kukuruz se okopava dva puta motikom. Kopači su išli na mobu, a danas rade na dnevnicu. Kukuruz zasijan na ravnom zemljištu okopava se po »razoru« koji je širok tri metra. Razor okopavaju tri kopača; prvi kopač se zove »razornjaš« i on stane na sredinu razora, s desne strane je kopač »odbijač« (odbija od razora), a s lijeve strane je »doličar« koji »goni dolicu«. Kad kopači »izađu razor« (okopaju ga), onda zapjevaju; pjesmom se prvo oglase dva momka, a nakon toga dvije cure, i tako redom.

Kad dospije, kukuruz se bere u sepete »berače«, a s njiva se transportuje konjskom ili volovskom zapregom i smješta u koševе koji su oko opkovanj letvama.

Uzgoj pšenice u ovom području ima dugu tradiciju. Prema kazivanjima ovdje se nekada sijala domaća »brkulja«, a danas visokorodne sorte. Pšenica se sije u jesen, a nikne u vrijeme Puračićkog vašara koji se održava svake godine 12. oktobra. Ova žitarica dopijeva oko Alduna. Žanje se srpom u »rukoveti« koje se vežu u snopove. Snopovi se »diju«, trpaju oko stožine u »kladnju«, u kojoj bude 70 do 100 snopova. Količina snopova u kladnji zavisi od veličine njene osnove; ako se osnova započne sa sedam snopova, onda je to »sedmerac«, kladnja sa 70 snopova, a u »dvanaestercu« je 100 snopova. Vršidba se obavlja na guvnu sa konjima ili volovima, a poneko je to činio i sa kravama. Prije vršidbe guvno se »oguli motikama« i »pomete brezovim metlama«. Na sredinu guvna »udari se stožier« od hrastovog ili brestovog drveta oko kojeg se okreću konji. U jedan prosječan vršaj se »nasadi« oko 70 snopova. U toku vršidbe vršaj se »pretresa« nekoliko puta »drvenim vilama«, a »uzgrće grabljama«. Nakon izdvajanja slame pšenica se »zgrne uz stožier«, a zatim »previjava drvenom lopatom«. Prilikom previjavanja jedan čovjek baca pšenicu u pravcu vjetra, a drugi pomoću smreke »istjerava slamu«.

Tradicionalnoj vršidbi se pristupalo veoma ozbiljno; trebalo je »uhvatiti« lijep, dobro sunčan i topao dan i angažovati najmanje sedam ili osam osoba.

Nakon vršidbe pšenica se smješta u hambare koji u ovom kraju imaju uglavnom četiri okna. Na osnovu toga može se zaključiti da su ranije domaćinstva proizvodila u prosjeku od dva do sedam, odnosno osam metara pšenice.

Izgleda da uzgajanje zobi u ovom kraju ima dosta dugu tradiciju. Prema turskim izvorima iz XVI i s početka XVII vijeka ova žitarica je bila zastupljena u svakoj nahiji zvorničkog sandžaka, a u nahiji Smolući bila je na drugom mjestu.² Dr A. Handžić smatra da zob nije predstavljala krmno žito, već je imala značajno mjesto u ljudskoj ishrani zbog toga što je njena cijena u XVI stoljeću iznosila polovinu cijene pšenice. I danas se ovdje zob dosta sije; prema kazivanjima poljoprivrednika, uzgajanje ove žitarice je unosan posao zbog toga što je skuplja od kukuruza, a pri obradi iziskuje manje truda. Zob se sije u aprilu, a dostijeva u junu. Žanje se srpom, a vrše konjima na guvnu.

Raž se sije poslije berbe kukuruza. Dostijeva prije pšenice. Žanje se srpom, a vrše konjima. Manje količine raži »mlate prakljačom« zbog slame kojom su ranije pokrivali štale, koševce i druge gospodarske objekte. U ishrani su je malo upotrebljavali; od ražovog brašna su uglavnom pekli hljeb.

Od povrtlarskih kultura ovdje se uzgaja krompir, kupus, kupusrepa, bundeve (»sakrske« i »čurte«), luk, grah, paradajz, paprike i krastavice. Krompir se sije u martu. Najviše siju »bijelac« krompir koji dostijeva oko Alduna. U toku vegetacionog perioda okopavaju ga dva puta. I ovdje usjeve napada krompirova zlatica; uništavaju je pesticidima koje kupuju u poljoprivrednoj apoteci u Lukavcu. Osim toga često se desi da krompir »ubije tonja« (biljna bolest koja napada pšenicu, kukuruz, grah, paradajz, luk i krastavice, a nastaje poslije kiše kad prižeže sunce).

Krompir se stavlja u trap koji se pravi na taj način što se na »goleti« prostre slama po kojoj se plodovi slažu u »kamaru« oblika zarubljene kupe. Po »kamari« se stavi slama, a po njoj busenje zemlje debljine 25 cm koje iskopaju »hašom« oko podnožja trapa. Poslije toga iskopa se jarak za odvođenje vode.

Za razliku od krompira koji se sije u redove, kupus i kupusrepa se siju u »kuće«, i rasaduju se.

Grah se takode sije u »kuće«. Najviše uzgajaju bijeli grah koji se sije po kukuruzu, a siju i »trešnju« koji »ide uz kolila«, motke.

Krastavci se siju u »odžake«, a paradajz i paprike se rasaduju.

* * *

Na osnovu izložene grade o tradicionalnoj zemljoradnji uočljivo je da je ona ekstenzivna. Obrada zemlje se obavlja primitivnim poljoprivrednim alatima i spravama. Sve do pred drugi svjetski rat u ovom kraju se zemlja obrađivala drvenim plugom, drljačom i motikom. Prema klasifikaciji dr Branimira Bratnića, ovdje je bio zastupljen običan trostrani plug s koljenastim gredeljom i dvostrukim plazom.⁴ Prema istraživanjima ovog autora, navedeni oblik pluga je najzastupljeniji u srednjoj i sjevernoj Bosni od Vrbsa na istok, a pojedinačno se susreće i u drugim krajevima. Narodni nazivi za dijelove »drvenog pluga« (»ručice«, »plaz«, »daska«, »gredelj«, »crtalo« i dr.) isti su kao i u Sokolu kod Gračanice.⁵ Poslije drugog svjetskog rata u upotrebu ulaze kostajnički plugovi fabričke izrade.

Drljanje pooranog zemljišta se i danas obavlja »drvenom drljačom« koja ima željezne kline. Ovakav tip drljače je zastupljen u Sokolu kod Gračanice⁶, a i u širem području sjeveroistočne Bosne.

U vrijeme naših istraživanja (1985) sjetveni radovi su se obavljali konjskom zapregom i traktorima.

S obzirom na dosta kvalitetan pedološki sastav zemljišta, trebalo bi da prinosi po jedinici površine budu daleko bolji. Ovdje su zastupljene slijedeće vrste zemljišta: »brestovača«, »sionica«, »kumovača«, »kruškovača«, »mesnata

prahulja« i »prahulja-pjeskulja«, »Sionica« i »mesnata prahulja« su rasprostranjene po brdima ovog područja, a ostale vrste su uglavnom u Sprečkom polju. Prema kazivanjima poljoprivrednika, »brestovača« je najkvalitetnija zemlja, a u njoj se najviše sije kukuruz i pšenica. »Sionica« je slabija od »brestovače«, a »kumovača« od »sionice«. U »sionici« i »kumovači« su dobre livadske trave. »Prahulja pjeskulja« ne trpi sušu, a »mesnata prahulja« može držati tri godine stajsko dubrivo. Za obradu je najlakša, »najhornija«, »kumovača«.

b) Voćarstvo

Nije nam poznato u kojoj mjeri i koje vrste voćaka su bile ovdje rasprostranjene za vrijeme turske uprave. Prema istraživanjima dr A. Handžića, u svim naseljima tuzlanskih nahija u XVI i početkom XVII vijeka plaćao se porez na voće, ali se u popisnim defterima nije iskazivalo o kojem je voću riječ.

Isti autor navodi da se u kasnijem turskom periodu voćarstvo sve više razvijalo. Na ovakvu konstataciju upućuju podaci popisa iz 1879. godine iz kojih se vidi da su austrijske vlasti zatekle u tuzlanskom području šljive požegače, džanarike, trešnje, višnje, kajsije, breskve, dunje, mušmule i drugo voće.

Početkom XX vijeka ovo područje je bilo dosta bogato voćem, izuzimajući Sprečko polje gdje voće nije moglo uspijevati zbog ranih i čestih proljećnih mrazeva. Od voćaka najzastupljenije su bile šljive, zatim jabuke, kruške, trešnje, orasi i drugo. Najzastupljenija je bila šljiva madžarica, a bilo je i »bjelošljiva« i »džanarika«. Za vrijeme austrougarske uprave pojedini domaćini iz ovog kraja ubirali su i po 150 metara sirove šljive, koju su sušili u pušnicama i prodavali. U to vrijeme je rijetko ko pekao rakiju. Od šljiva su pekli i pekmez.

Ovdje se uzgajalo i nekoliko vrsta jabuka koje su u narodu poznate kao »bjelice«, »tvr dokore«, »švabulje« i druge. Od slatkih jabuka su spravljali pekmez, a od »nakiselih« i kiselih sirće. Za cijedenje »šire«, soĝa iz jabuka, upotrebljava se »žečka«. Ova sprava radi na principu zavrtnja. Sastoji se iz: 1. »hamamdžika«, postolje koje stoji na četiri noge; 2. »dvije loze«, dva vertikalna stuba koji su uglavljeni u postolje; 3. »dva roga« koji se »navrnu na loze«; 4. šire daske koja na krajevima ima po jedan kružni prorez nešto većeg promjera od »loza« tako da se nesmetano može nataknuti na »loze« i 5. nekoliko kraćih dasaka dužine oko 80 cm postavljenih vertikalno oko »hamamdžika«. Taj određeni prostor je u osnovi kvadratičan; u njega se stave istucane jabuke koje se odozgo pritisnu daskom. Okretanjem »rogova« velika daska vrši pritisak preko kraćeg oblog drveta na daščicu u ograđenom prostoru napunjenom istucanim jabukama iz kojih se cijedi »šira«.

U ovom kraju gaji se i nekoliko vrsta krušaka kao što su: »jeribasme«, »zrnke«, »kolačuse«, »šenišnjače« i »takiše« koje se stavljaju u »turšiju«.9

Od trešanja najzastupljenije su bijele i crvene ašlame, »mrki hrušt« i »mostarke«.

Danas je u ovom području broj voćaka smanjen i u opadanju. Stari nasadi su dotrajali, a novi se ne podižu. Prema saopštenjima poljoprivrednika iz ovog kraja, voće ne može više uspijevati, jer ga vrlo brzo unište gasovi koje ispušta Koksara.

c) Stočarstvo

U prošlosti je stočarstvo u ovom kraju predstavljalo važnu granu privredivanja. Danas je ono malobrojno i u opadanju. Prema popisu iz 1981. godine najveći broj goveda i živine držali su stanovnici Gornjeg Crvenog Brda, a najmanji broj stanovnici Šikulja (vidi tab. I.).

Broj stoke po vrstama 1981. godine

Tabela br. 1.

Naselje	Goveda	Svinje	Ovce	Živina
Crveno Brdo	165	6	6	1369
Prline	151	2	5	774
Šikulje	116	2	26	780

Podaci o prosječnom broju stoke po domaćinstvu pokazuje da je u ovom području stočni fond neznan (tab. br. 2). Ova pojava je uslovljena brojnim faktorima kao što su usitnjenost posjeda (vidi tabelu br. 3.), ostvarivanje izvora prihoda iz nepoljoprivrednih djelatnosti i dr.

Prosječan broj stoke po domaćinstvu u 1981. godini

Tabela br. 2.

Naselje	Goveda	Svinje	Ovce	Živina
Crveno Brdo	0,4	—	—	3,5
Prline	0,9	—	—	5,0
Šikulje	0,7	—	—	0,1

Domaćinstva prema veličini zemljišnog posjeda 1971. god.

Tabela br. 3.

Naselje	Ukup. domaćinstva	Veličina zemljišnog posjeda						
		Bez zemlje	Do 0,10 ha	0,11 do 0,50 ha	0,51 do 2,00 ha	2,01 do 4,00 ha	4,01 do 5,00 ha	preko 5,01 ha
Crveno Brdo	346	63	65	99	84	21	3	2
%	100	18,2	18,7	28,6	24,2	6,0	0,8	0,5
Prline	132	8	25	28	38	22	4	7
%	100	6,0	18,9	21,2	28,7	16,6	3,0	5,3
Šikulje	122	12	19	22	49	13	3	4
%	100	9,8	15,6	18,0	40,2	10,7	2,5	3,3

Ishrana stoke

Kako se vidi iz prikazanih podataka, u ovom kraju se, izuzimajući živinu, najviše uzgajaju goveda. Domaćinstva koja ih uzgajaju ograničila su se uglavnom na držanje jedne ili dvije krave. Hrane ih livadskim sijenom i stočnom repom, a manje i kukuruzom. Ne raspoložemo podacima o udjelu livadskih i pašnjačkih površina u ukupnom poljoprivrednom zemljištu, ali se na terenu uočava da ima malo livada i pašnjaka. Istina, može se naći još po koji domaćin koji ljeti izgoni stoku u suvat.

U prošlosti, a dobrim dijelom i danas, travu su kosili kosom kovačke i fabričke izrade. Prema kazivanjima, domaćini su najčešće nabavljali kovanice kose iz Novog Šchera. Dio kosnog pribora (»babicu« i čekić) nabavljali su od kovača iz Vareša. Vodijere i kosišta su sami izrađivali od »trešnjovog«, dudovog i lipovog drveta.

Ranije su domaćini jedni drugima kosili »na prijateljstvo«, što znači da nisu radili za novac nego u zajam. Pokošeno sijeno se kupi vilama i grabljama u »kamare« koje se kasnije trpaju u plast oko stožine. Prenošenje sijena na livadi vrši se pomoću »podvora«, dva drvena štapa debljine 4 do 6 cm i dužine 140 do 160 cm.

M l i j e č n i p r o i z v o d i

Od kravljeg mlijeka u ovom kraju proizvode sir, kiselo mlijeko i »kajmak«, pavlaku. Postupak oko dobijanja sira je sljedeći: Svježe kravlje mlijeko se ostavi dan ili dva da »ukisne«. Nakon toga sa površine se skida »kajmak« (pavlaka), a ono što ostane ispod to je »kiselo mlijeko« koje se zagrijavanjem na vatri prosiri. Iz prosirenog mlijeka iscijedi se »sirutka« i dobije sir. Od »kajmaka« se »bućkanjem u stupači« dobije puter i »mlačenica«. Bućkanje se vrši pomoću štapa koji je usaden u »kolce«. »Stapača« je napravljena od »duge« koja je opasana drvenim obručevima. Osnova stapa je promjera 12 cm, visina štapa iznosi od 50 do 60 cm, a prečnik otvora 10 cm.

d) Pčelarstvo

Prema turskim defterima iz XVI vijeka, neke nahije u zvojničkom sandžaku kao što su Teočak, Visori, Koraj, Jasenica, Srebrenik, Nenavište i Bijeljina su se isticala po uzgoju pčela.¹³ S obzirom na to da se naše područje na sjeveru graniči sa srebreničkim krajem, moguće je da je i ovdje u to vrijeme pčelarstvo imalo važnu ulogu u tradicionalnom privredivanju. Na ovakvu pretpostavku upućuje nas i nekoliko toponima njiva kao što su: Čelinac, Čelinjac i Čelinjaci.

Nekada su pčele držali u »krošnjama« koje su ispletene od »bijele loze«. S unutrašnje i spoljne strane »krošnje« su oblijepljene govedom balegom pomiješanom s pepelom.

Osnovna paša za pčele u ovom području je vrba iva, zatim obična bijela i žuta vrba, prirodne trave, bagrem »hrastova medljika«, uljana repica (uzgaja je poljoprivredno dobro) i drugo.

Pčele se roje u proljeće; prvi roj se zove »prvenac«, drugi »drugenc« i treći »trećak«. Ranije se u ovom kraju jedna trnka pčela mogla kupiti za jednu ovcu.

Med se vadio na taj način što se pčele iz pune trnke »pretjeraju« u praznu, a bilo je i onih koji su pčele polijevali hladnom vodom, a onda ih istresali na siniju.

Danas (1985) u ovom kraju samo dva domaćina drže pčele. I ovdje kao i širom naše zemlje pčelinja društva su ozbiljno napadnuta jednom vrstom krpelja koji je pričinio ogromne štete našem pčelarstvu.

e) Vodenice

Stanovnici ovog kraja mljeli su žito ručnim žrvnjevima, zatim u potočarama i vodenicama na Spreči, koje se ovdje nazivaju »paošnjaci«. Za vrijeme austrougarske uprave kao i u periodu između dva svjetska rata na ovom dijelu Spreče bile su dvije vodenice: Salihbašićka i Hasanovička. Prema običajnom

prvu imale su poredovnički status. Neki poredovnici su ustupali svoj red drugima, a od njih su uzimali »ušur«. Od »osmaka« (25 kg) na ime ušura uzimao se jedan kilogram.

Na Šikuljačkoj rijeci bila su dva mlina vlasništvo Muharemage Pašića. Jedan mlin je imao dva »badnja« i dva »kamena«, a drugi jedan »badanj« i jedan »kamen«.

Danas u ovom području ne postoji ni jedna vodenica.

f) *Prenos i transport dobara*

Za prenos i transport dobara koristi se ljudska snaga, konjska i volovska zaprega i u novije vrijeme traktori.

Od prevoznih sredstava najzanimljivija su bila drvena volovska kola bez ijednog željeznog dijela. Ovaj tip kola bio je u upotrebi sve do 1918. godine. Prema prikupljenim podacima bila su duga 3 m, a široka 1,5 m. Promjer prednjih točkova iznosio je 1 m, a zadnjih 1,25 m. Prilikom prevoza šumske grade (geda, rogova i dr.) kola su se mogla »rastakati«, mogla im se dužina povećati. Pravljeni su od različitog drveta: osovine su radene od bukovine, »trupine« od brezovog drveta, »paoci« od hrastovine, »gobelji« od jasenovine, »pracijep«, »jastuci« i »teljizi« od brijesta, »zavoranj« od glogovog i »jaram« od »makljenovog« drveta. Danas su u upotrebi drvena kola sa »gumenim točkovima«, a vuče ih konjska zaprega.

g) *Zanatstvo*

U prošlosti u ovom kraju nije bilo zanatlija koji su ostvarivali prihode isključivo od zanatstva, nego su se bavili i poljoprivredom. U vrijeme naših istraživanja bila je jedna kovačka radionica u Gornjem Crvenom Brdu, jedan kolar u Prlinama, deset metlara u Kruševici i Prlinama i osam majstora za izradu šargija u Oštrom Brdu. Nadgrobne spomenike kleše majstor koji nije iz ispitivanog područja, ali je u njegovoj neposrednoj blizini. Osim kovačkih i kolarskih usluga kao i izrade nadgrobnih spomenika, sve ostale predmete koji su se upotrebljavali u tradicionalnom privređivanju i upotrebne predmete u kućama pravili su domaćini sami za sebe.

S obzirom na činjenicu da se u Prlinama tradicionalno izrađuju metle, nešto više etnološke grade smo prikupili o tom zanimanju. Isto tako osvrnućemo se i na izradu nišana (muslimanskih nadgrobnih spomenika) koje tradicionalno rade majstori iz podozrenskog sela Krtovc. Takođe ćemo nešto reći i o majstorima koji izrađuju šargije i sazove.

g.1. *I z r a d a m e t l i*

U periodu između dva svjetska rata i ranije izradom metli bavili su se skoro svi žitelji Prlina.¹⁴ Osnovna sirovina za izradu metli je sijerak koji se uzgaja u ovom području. Sijerak se sije od 1. aprila do 15. maja, a žanje se krajem septembra.

Postupak oko izrade metle odvija se u nekoliko faza (T. IX, sl. 3). Prvo se sa osušenog sijerka, pomoću motike ili zaobljene daske koja na jednom kraju ima željezne kline, skida sjeme. Ovaj proces se naziva »guljanje«. Poslije toga »strukovi metlike« se razvrstavaju po klasama; prva klasa ima najduže, a u petoj klasi su najkraći strukovi, i oni se ostavljaju u unutrašnjost metle. Prvu klasu metlike majstori nazivaju »zavrata«, druga klasa je »cjepka«, treća »taslak«, četvrta »troska« i peta »čačkalica«. Nakon toga majstor odabere desetak strukova i sveže ih pomoću »čarka«. Ova faza u izradi metle naziva se »pritezanje taslaka«. Poslije toga »taslaci« se odrežu nožem, a onda se u njih »uturi metlika« prve i

druge klase, koja se zavrća prema dolje i to se zove »zavrćanje metle«. Naredna faza je »glavanje«, pravljenje rukohvata pomoću »čarka«. Poslije toga u »prsa« metle se stavljaju otpaci od metlike i to se zove »trpanje metle u kaluf«. Završna faza u izradi metle je »prošivanje čuvalduzom«, dugačkom iglom. Metla se prošiva u tri reda. Prilikom prošivanja majstor je stavi u »pracijep«.

Da bi metle izgledale što ljepše, majstor ih stavlja u posebno izgrađenu šupu u kojoj zapali sumpor. Od sumpornog dima ovi proizvodi dobiju zlatnožutu boju.

g.2. Izrada muzičkih instrumenata

U vrijeme naših istraživanja u Oštrom Brdu je bilo osam majstora koji prave šargije i sazove. Šargije lošijeg kvaliteta se prave od vrbovog i johovog drveta, a kvalitetnije od trešnjovog, javorovog i orahovog drveta. Šargije se prave sa 4, 5 i 6 žica, a sazovi sa 9 i 12 žica. Dijelovi šargije su: »kutla« (donji dio), drška i »čivije« za zatezanje žica. »Maklja«, svrdlovi, »kopača« i pila su osnovne alatke koje majstori upotrebljavaju prilikom izrade šargija i sazova.

U posljednje vrijeme izrada muzičkih instrumenata je postala unosan posao; majstori ih prodaju na pijacama u Doboju, Prnjavoru, Derventi, Vlasenici i Zvorniku.

g.3. Izrada nadgrobnih spomenika

Ranije smo rekli da stanovnici ovog kraja naručuju nadgrobnice spomenike u podožrenskom selu Krtovi. Pravi ih majstor Velimir Josić (Sl. 4). Ovim poslom se bavio njegov otac, djed i šukundjed. Kamene nadgrobnice su pravili po narudžbi za katoličko, muslimansko i pravoslavno stanovništvo sa područja Lukavca i Gračanice.

Kamen (bijeli mekši krečnjak) kopaju iz zemlje i to tako što okolo otkopaju i »zadu za stijenom, za žicom«, a zatim ispod ploče udaraju željezne klinove. Na taj način skidaju kamene ploče dimenzija $1,5 \times 1$ m. Kamen se vadi iz zemlje i u zimskom i u ljetnom periodu.

Kako se u ispitivanom području nalaze muslimanska groblja, to ćemo se ovom prilikom osvrnuti na izradu nišana.¹⁵ Muški i ženski nišani, koje kleše ovaj majstor, jednostavne su izrade i bez nekih posebnih ornamenata. Glava muškog nišana se radi na »šaruk«¹⁶ koji se završava »pipkom«. U predjelu vrata nišan je ukrašen rešmom.¹⁷ Tijelo muškog uzglavnog nišana je kvadratičnog presjeka dimenzije 25×25 cm. Tijelo se stavia »stopu«, postolja dimenzije $60 \times 60 \times 20$ cm. Podatke o umrlom ispiše hodža olovkom ili kredom na prednjoj strani uzglavnog nišana, a onda to pismo majstor urezuje pomoću čekića i »lijeta«.

Postoji i drugi tip muškog uzglavnog nišana koji je u osnovi pravougaonog presjeka dimenzije 40×20 cm, a pri vrhu do saruka pravougaoni presjek je dimenzije 30×20 cm. Veličina postolja iznosi $60 \times 20 \times 40$ cm. Visina tijela nišana je 100 cm, a saruka 25 cm. Dakle, ukupna visina ovog tipa nišana bez postolja iznosi oko 125 cm.

Tijelo zadnjeg muškog nišana je takode pravougaonog presjeka; u predjelu »stope« dimenzije iznose 40×20 cm, a u gornjem dijelu 30×20 cm. Pri vrhu su dvije bočne strane zakošene i završavaju se u jednoj tački. Taj dio se zove »obrka«.

Tijelo ženskog uzglavnog nišana je kvadratnog presjeka, a visina mu se kreće oko 100 cm. Pri vrhu, do glave, tijelo nišana je ukrašeno rešmom. Glava ženskog nišana ima oblik prekraćene kupe, a visoka je 25 cm, a od tijela je

odvojena s dva koncentrična kruga. Zadnji ženski nišan je takode kvadratičnog presjeka, a takav mu je i završetak.

Osnovne alatke koje majstor upotrebljava prilikom izrade nadgrobnika su: sjekire različitog oblika, krampe, čekići, klini, »sječivice« i »lijeca« za slova.

Na osnovu izloženog može se zaključiti da opisani nadgrobnici nemaju neku umjetničku vrijednost; grubo su radeni i veoma siromašni ornamentima.

h) Eksploatacija uglja

Prema kazivanjima, oko 1930. godine pojedini domaćini iz Prlina, Šikulja, Crvenog Brda i Smoluće počeli su eksploatirati uglj u svojim njevama, a bilo je i onih koji su davali na polovinu drugim domaćinima u čijim njevama nije bilo uglja ili je bio suviše duboko u zemlji.

Površinska eksploatacija uglja se obavljala na primitivan način lopatama, krampama, sjekirama i klinovima. Minijturni površinski kopovi imali su prečnik od 10 do 20 m; »rovili su u krug« odbacujući zemlju u stranu. Na dubini od 2 do 3 m ležale su »platne uglja« u koje su pobijali gvozdene klinove i vadili ih načinom proste poluge. Ugalj su kupovali stanovnici Puračića, Devetaka i drugih okolnih sela u dolini Spreče. Na majdane uglja kupci su dolazili volovskim kolima. U to vrijeme volovska kola uglja su se prodavala po cijeni od 120 dinara. Eksploataciju i prodaju uglja u periodu između dva svjetska rata vršili su i stanovnici nekih zascoka u Donjim Dubravama, na širem prostoru današnjeg površinskog kopa »Dubrave-južna sinklinala«.¹⁸

Napomenimo i to da stariji mještani u ispitivanom području za uglj upotrebljavaju riječ »ćumur«. Prema kazivanjima u ovom kraju postoje slijedeće vrste uglja: »hrastovac«, »grabovac« i »orahovac«. Najkvalitetniji je »ćumur grabovac«.

i) Trgovina

Za vrijeme austrougarske uprave i u periodu između dva svjetska rata stanovništvo ispitivanog područja se snabdijevalo petrolejom, šećerom, solju, a donekle i odjećom i obućom, iz trgovina koje su bile u privatnom vlasništvu puračičkih, lukavačkih i tuzlanskih trgovaca.

Poljoprivredne proizvode prodavali su na godišnjim vašarima (12. oktobra u Puračiću i 8. novembra u Gračanici) i pijačnim danima (četvrtkom u Puračiću i petkom u Gračanici i Tuzli). Na pijacama su prodavali konje, goveda, ovce, kukuruz, pšenicu, zob, suhe šljive i drugo. Suhe šljive su najčešće otkupljivali trgovci Stankovići, Blagojevići i Todorovići. Žene su na pijacama prodavale mliječne proizvode (maslo, kajmak, sir, mlijeko), zatim pekmez od šljiva, jabuka i drugo.

6. Naselja

a) Položaj i tipovi naselja

Naselja u ispitivanom području su smještena u dijelu Sprečkog polja (Nove Prline) i na pobrđu koje se blago uzdiže iznad polja (Kruševica, Šikulje, Crveno Brdo). Nadmorska visina naselja je različita i kreće se od oko 180 m u Novim Prlinama, Kruševici 200 do 240 m, u Donjem Crvenom Brdu (Ahmićima i Mućalićima) od 185 do 196 m, u Gornjem Crvenom Brdu od 250 do 290 m, u Oštrm Brdu od 292 do 314 m i u Šikuljama od 200 do 290 m.

Kruševica je novo naselje koje se počelo formirati 1946. godine iznad makadamskog puta Lukavac — Dobošnica u neposrednoj blizini željezničke

stanice sa istoimenim nazivom. Naselje se proteže do Prlinskog potoka na istoku. Odavde počinju Nove Prline koje su nastale takode poslije drugog svjetskog rata. Stanovništvo ovog naselja se doselilo iz starih Prlina koje se nalaze sjevernije na kilometar udaljenosti. Kuće i gospodarski objekti u Novim Prlinama su izgrađene duž puteva koji vode u Šikulje i Agiće, kao i s desne strane makadamskog puta Lukavac — Dobošnica (Sl. 6, 7, 8). Stare Prline su bile na krčevinama, a smještene su duž starog puta koji je vodio na sjever u Haliloviće, Cage i Srebrenik (Sl. 5). Odavde se odvaja i stari put koji vodi od Dobošnice do Smoluće.

Šikulje su smještene u dolini istoimene rijeke. U novije vrijeme veći dio naselja se koncentriše s desne i lijeve strane puta koji ovuda prolazi iz Prlina u Donju Smoluću (Sl. 9). Južni dio Šikulja je brdovitiji, manje je naseljen, a kuće su dosta razbacane. Ovaj dio sela povezan je putem koji vodi od prodavnice i mosta na Šikuljačkoj rijeci u pravcu juga i jugoistoka do Pašića kuća, a odavde produžava na istok do Oštrog Brda.

Donje Crveno Brdo je smješteno u Polju i pobrdu iznad makadamskog puta Lukavac — Dobošnica (Sl. 12). Na sjeverozapadu naselje se graniči sa atarom Prlina, na istoku Hrvatima i na sjeveru atarom Šikulja i Gornjeg Crvenog Brda. Ovdje su smještene dva zaseoka: Ahmići i Mulalići. Ahmići se na istoku graniče sa selom Hrvatima. U ovom zaseoku kuće se nalaze u neposrednoj blizini Koksare, a izgrađene su duž puta koji je okomit na put Lukavac — Dobošnica. Ahmići su ranije bili nešto sjevernije, ali su se zbog jamske eksploatacije izmjestili oko 400 m južnije. Zapadno od Ahmića nalazi se zaselak Mulalići. I ovaj zaselak je izmješten 400 m južnije zbog toga što im je stara pomoćna jama »Šikulje« porušila kuće.

Gornje Crveno Brdo se nalazi sjeverno od Ahmića na udaljenosti od oko 2 km. Ovuđa prolazi put koji vodi iz Lukavca do Smoluće. I ovdje su kuće i gospodarski objekti smješteni duž obje strane puta (Sl. 10, 11). U jugozapadnom dijelu naselja nekoliko stambenih objekata je ugroženo zbog slijeganja tla uslijed jamske eksploatacije uglja.

Prema Cvijićevoj tipologiji, navedena naselja se mogu svrstati u starovlaški tip.¹⁹ Međutim, ako ih detaljnije analiziramo, uočljivo je da su to mlada naselja koja su se stihijno formirala duž makadamske saobraćajnice Lukavac — Dobošnica i duž seoskih puteva koji su povezani ovom saobraćajnicom. Izmještanja naselja na nove lokacije prouzrokovana su jamskom eksploatacijom uglja (Ahmići, Mulalići, dio Gornjeg Crvenog Brda) i lošim komunikacijama i vezama sa gradom (Kruševica, Prline, dio Šikulja).

7. Groblja

a) Današnja groblja

U ovom kraju ima dosta grobalja; neka od njih su aktivna, a u nekima se više niko ne sahranjuje.²⁰

U Mulalićima (Donje Crveno Brdo) nalazi se istoimeno groblje od dunum površine. U ovom groblju sahranjuju se Husejinovići, Mulalići, Iljazovići, Kuzići, Kuduzovići, Kahrići, Buljići, Imamovići i drugi.

U Ahmićima postoje tri mezarja (groblja). Najstarije je Karahmetovića i Mehića mezarje, čija je površina dunum (Sl. 29). U njemu se odavno ne sahranjuju umrli žitelji ovog zaseoka. Iznad njega, na udaljenosti 150 m je novo groblje površine oko 5 dunuma (Sl. 30). Oformljeno je poslije drugog svjetskog rata. Treće groblje je Omerdića, a nalazi se u neposrednoj blizini njihovih kuća

(Sl. 31). Površina groblja je oko 2,5 dunuma, ograđeno je žicom i dobro se održava. U groblju, odmah na početku s lijeve strane ulaza, sagrađena je gasulhana²¹, manji objekt sa pokrovom na »jednu vodu« u kome kupaju umrlog, a tu se drži i alat koji služi samo za kopanje mezara.²²

U Gornjem Crvenom Brdu postoje tri groblja. Južno od sela, na udaljenosti od oko 800 m, nalazi se groblje površine 1,5 dunum. U ovom groblju se sahranjuju Vehabovići, Suljkanovići i Karahmetovići. Jugozapadno od sela, na udaljenosti od oko 200 m, nalazi se Akeljića groblje površine 1,5 dunum u kome se, osim ovog roda, sahranjuju još i Nuhići i Halilovići. Naspram ovog groblja je Hanzića mezarje čija je površina oko pola dunuma.

Najstarije groblje u Oštrom Brdu se nalazi 400 m zapadno od sela na lokalitetu Glib. Od 1955. godine u ovom groblju se ne obavlja sahrana. Groblje je zaraslo u korov, tako da se u njemu ne vidi ni jedan nadgrobni spomenik. Južno od sela na lokalitetu Pijesak nalazi se groblje površine 1,5 dunum, a na lokalitetu Bulukova kosa nalazi se porodično groblje Hirkića površine 100 m².

U Šikuljama postoji oko desetak grobalja. Uglavnom su to porodična groblja veličine od 100 do 500 m². U mezarju koje se nalazi na lokalitetu Bare sahranjuju se Softići, na lokalitetu Bašča sahranjivali su se Krnjići, u Husejinovića groblju sahranjivali su se i Bandići, na lokalitetu Točak sahranjivali su se Pašići, u Suljagića groblju Suljagići i Nogići, na lokalitetu Glavica Mujakići, u Šaćirovića mezarju Šaćirovići i Ibrahimovići, na lokalitetu Luka sahranjivali su se umrli članovi ostalih porodica iz Šikulja, a na mezarju kod džamije videniji ljudi iz sela koji su se za života brinuli o džamiji. Prije šest godina (1979) oformljeno je novo groblje veličine 2 dunuma gdje će se sahranjivati svi umrli iz Šikulja. To novo groblje je zajedničko za sve žitelje sela.

U Prlinama postoje četiri groblja. Najveće je ono na lokalitetu Krčevina. Nalazi se iznad starih Prlina. Površina mu je oko 3 dunuma i gotovo je popunjeno. Ispod njega, niže seoskog puta, na njivi Jezero (površine oko dunum) sahranjuju se Ribići.

U manjem groblju (površine pola dunuma), koje se nalazi na Markovom Brdu, kopaju se Džafići, Osmanovići, Šabanovići i Mešići.

Novo groblje (površine 2,5 dunuma) oformljeno prije petnaestak godina, nalazi se na lokalitetu Natpolje, a još novije oformljeno 1979. godine nalazi se na lokalitetu Kumsalo.

b) Starije nekropole

Prilikom terenskih istraživanja utvrdili smo da se na ovom području nalaze dvije manje nekropole stećaka i jedno groblje iz turskog perioda.

U Prlinama u neposrednoj blizini osnovne škole, iznad njive Vodice, na jednom uzvišenju u gusto obrasloj šikari nalazi se polomljen stećak oblika sanduka. Nadgrobnik je bez natpisa i ornamentike. Nije isključeno da je ranije na ovom lokalitetu bilo više stećaka koji su vremenom uništeni. Vlasnik zemljišta na kome se nalazi preostali dio stećka je Fehim Mujakić iz Šikulja.

Druga nekropola stećaka nalazi se na lokalitetu Glib, između Oštrog Brda i Šikulja. Prema kazivanjima ovdje je bilo nekoliko »kamenova« oblika sanduka. Jedan stećak se nalazio i iznad ovog lokaliteta na njivi zvanj Kamen.

U Novim Prlinama u šumi Ostrugovači, koja se nalazi iznad puta za Agić (zaselak Dobošnice), nalazilo se staro groblje iz turskog perioda. Najstariji mještani ne pamte da se bilo ko od njihovih predaka ovdje sahranjivao. Osman Kasumović iz Poljica prevodio je tarihe (natpise) sa nišana iz ovog groblja i utvrdio da su stari oko 300 godina. Prema kazivanjima mještana nišani su bili

nešto drugačije izrade u odnosu na današnje, a pri dnu s jedne strane bili su ukrašeni sabljom. U vrijeme naših istraživanja u gusto obrasloj šumi nismo našli ni jedan nišan; mještani su ih »pokrčili« i bacili u potok. Na jednom dijelu ovog groblja napravljena je jedna kuća i nekoliko gospodarskih objekata.

* * *

Iz prezentirane građe o grobljima u ovom području uočljivo je da su ta groblja malih površina. Uglavnom su to porodična groblja u kojima se sahranjuju umrli članovi šire familije i njihovi srodnici iz drugih familija. Ovdje je sve donedavno bio običaj da se umrli sahranjuju u svojoj zemlji. Ova pojava je karakteristična i za seosko muslimansko stanovništvo u nekim selima gračaničke opštine.²³

Nadgrobni spomenici su izradeni od krečnjačkog kamena i jednostavne su izrade. Podaci o umrlom su ispisani na uzglavnom nišanu arapskim ili turskim pismom? U novije vrijeme uz arapski ili turski tekst uklesana su i latinička slova. Većina navedenih grobalja su zapuštena i zarasla u »ostrugu«. U grobljima koja se održavaju, nišanc kreće uoči Bajrama²⁴, »da dulje budu nišani«.

8. Kuća, pokućstvo i privredne zgrade

a) Kuća i pokućstvo

Razvojne karakteristike kuće u ovom području možemo pratiti od kraja XIX vijeka. Kakva je kuća bila ranije ovdje zastupljena, nije nam poznato.

Najjednostavniji tip kuće u ovom kraju bila je prizemna dvodjelna »šeperuša« sa dvije prostorije: »kućom« i sobom (Sl. 13). Kasnije, zavisno od ekonomskih mogućnosti, počele su se graditi »jednobojk«, poluspratnice, kuće na podrum iznad kojeg je bila »kuća« i soba (Sl. 14). Osim poluspratnica ovdje su se gradile i »dvobojk«, spratnice sa sobom ili dvije sobe i »kućom« na spratu iz kojeg se išlo drvenim stepeništem na »boj« u »divhanu«, a iz nje u sobe. Divhana je imala dva prozora sa mušepcima koji su bili istureni u odnosu na zid.

Na »kući« su bila dvojna vrata, velika i mala. Na mala vrata se izlazilo u klozet, a iznosilo se i bunjište. Ova prostorija nije bila popodena. Na sredini pregradnog zida bilo je ognjište sa pokretnom verižnjačom o koju se okače verige. Ognjište (dimenzije 2 × 1,5 × 0,10 m) je »nabijeno zemljom«. Na pregradnom zidu do vrata, kroz koja se iz kuće ulazilo u sobu, ugrađen je manji prozor »lampaš«, u koji se stavljala svjetiljka da ujedno osvjetljava i »kuću« i sobu.

Sobe su imale tri do četiri prozora koji su se »zastirali knjigom«, papirom (nisu bili zastakljeni) koji je lijepljen »šenišnim brašnom«. Podovi u sobama su »zastri ponjavama i hasurama«. Svaka soba je imala tavanicu od obične daske, a poneko bi stavljao i »šišeta«²⁵. Osim toga, u sobi je obavezno bila »furuna« i hamam.²⁶ Furune su se zidale sa kružnim i četvrtastim postoljem. Različiti su dimenzija, a zidane su od gline pomiješane s pepelom. Umjesto »plate« i po bočnom zidu ugrađivani su zemljani lončići koji su kupovani od lončara. U svakom naselju ovog područja bilo je više ljudi koji su znali zidati »zemljane peći«. Osnova hamama je 1 × 1 m. Okolo je ograđen daskama koje su dosezale plafon; na prednjoj strani nalaze se vrata. Voda iz hamama je izlazila van kuće kroz »roru«, cijev.

Drvo je osnovni materijal od kojeg su građene kuće u ovom području. Zidovi podruma su radeni od tesanih brvana, a ko nije imao šumu »šeperao je«,

lijepio je zidove »zemljom pomiješanom s pljevom«. Zidovi i jednog i drugog »boja« bili su uglavnom od »šepera«.

U prizemnim kućama krov je bio četvoroslivni, a i dvoslivni, »na lastavicu«. Poluspratnice i spratnice su imale četvoroslivni krov.

Pokrov je bio od hrastove tarabe dimenzija $100 \times 10 \times 12 \times 1,5$ cm. Pokrivalo se na taj način što se dvije tarabe stave jedna do druge, a treća odozgo i tako redom. Taraba nije tesana »naisklis« nego ravno. Na krovu se ostavljao »komjen« dimenzija 100×30 cm kroz koji je izlazio dim. Kada pada kiša »komjen« se zatvori; podizao se i spuštao motkom.

Od 1918. godine daščani krovovi se postepeno zamjenjuju crijepom (kupovali su ga u tuzlanskoj ciglani).

O s v j e t l j e n j e

Prostorije su osvjetljivane »lučom od smrčike«, svijećama od »govdedg loja«, »gasuljicama« i lampama. Svjetlost se koristila samo za vrijeme večere i pred spavanje. Za vrijeme večere jedna od žena je držala luč u lijevoj ruci, a jela je desnom rukom. Svijeće od »govdedg loja« su se držale u »drvenom čiraku«. Gasuljice su male limene posude u kojima se nalazi malo petroleja i fitilj. Lampe su ovdje počele ulaziti u upotrebu od 1923. godine.

P o s u d e

U prošlosti ovdje je bilo u upotrebi »zemljano«, »drveno« i bakreno posude. Od »zemljanog« posuda najzastupljenije su čase, lonci, pršulje, čupovi, bardaci²⁷ i testije.²⁸ Od posuda izradenog od drveta u upotrebi su najčešće bili čanci različitih veličina, kašike i »solanice«. Bakreno posude (sahane, tepsije, ledene, ibrike, dugume i dr.) nabavljali su imućniji domaćini.

* * *

Najjednostavniji tip kuće u ovom kraju je prizemna dvodjelna »šeperuša«. Često su ovakve kuće imale još i dogradenu verandu. Vremenom grade se poluspratnice sa podrumom od brvana ili kamena iznad kojeg su dvije ili tri prostorije — »kuća«, velika soba i sobica (Sl. 16; sl. 19, 20). Spratnice su iznad podruma imale takode »kuću« i sobu, a na drugom »boju« veću i manju sobu. Ovakav tip kuće karakterističan je i za šire seosko područje gračaničke opštine (Soko, Stjepan Polje, Vranovići, Orahovica i dr.)²⁹

Danas se ovakve kuće ne grade. Prilikom terenskih istraživanja naišli smo u starim Prlinama na jednu prizemnu dvodjelnu šeperušu sa dogradenom verandom. (Crtež 1). U Šikuljama smo naišli na jednu starinsku kuću sa dogradenom verandom koja u osnovi prizemlja ima hodnik odakle se ulazi u veliku sobu (danas služi kao kuhinja) i podrum. Na spratu se sa vrande ulazi u »haljat«, predsoblje, a odavde u »veliku sobu«, »malu sobu« i »sobicu« (Sl. 17, 18) (Crtež 2).

Novije »dvobojske« ili »drvenjače«, izgrađene poslije drugog svjetskog rata, ne razlikuju se mnogo od onih starinskih ni po broju i rasporedu prostorija ni po građevinskom materijalu od kojeg su građene. Na jednu takvu kuću naišli smo u Gornjem Crvenom Brdu. Ova »dvobojska« u osnovi prizemlja ima hodnik,

»veliku i malu sobu«. Iz prizemlja se drvenim stepenicama ide na »boj«, gdje se nalazi isti broj prostorija kao i u prizemlju.

Moglo bi se zaključiti da su se opisane starinske kuće i njeni derivati prestale graditi prije dvadesetak godina.

Današnje kuće su izradne od savremenog građevinskog materijala (cigla, cementni blokovi i dr.). Unutrašnje uređenje kuće je po uzoru na gradsku kuću (kupovni namještaj, kućanski aparati i dr.). Dosta domaćinstava ima dovedenu vodu pred kuću, a neki su je uveli i u kuću.

b) Privredne zgrade i sporedni objekti

U tradicionalnim domaćinstvima kuće su se nalazile u avlijama koje su ograđene tarabom, »vrljikama« ili »proščem«. Osim kuće, u avliji se nalazi koš za kukuruz, hambar za smještaj pšenice i »kokošinjak«. (Sl. 23). Izvan avlije je štala, »košara«, »pušnica« i »ćcnifa« (WC).

Osnove štala su pravougaone i kvadratne. Izgrađene su od drveta ili kombinacijom drvo — kamen. Svaka štala iznad prizemlja, gdje se vežu goveda, ima dograđen tavan za smještaj sijena (Sl. 21, 22).

Pušnica je takode čest objekat u seoskim domaćinstvima ovog područja. U osnovi je pravougaonog oblika. Zidovi su joj od »šepera«, a krov je troslivni. Osnova pušnice je podijeljena na dva dijela; u prvom dijelu se pripremaju šljive, a u drugom u sredini je ozidana peć dimenzije 232 × 60 × 50 cm. Iznad peći je drvena konstrukcija sa šest otvora u koje se stavljaju »ljese« sa šljivama (Sl. 24).

9. Vodosnabdijevanje

Stanovništvo ovog kraja se snabdijeva vodom iz bunara i iz izvora. U novije vrijeme neki dijelovi naselja (Ahmići i Mulalići) priključeni su na gradski vodovod.

U Novim Prlinama izradene su i dvije javne spomen-česme; jednu su podigli potomci Nurage Pašića iz Šikulja u znak sjećanja na umrlog oca, a drugu je sagradio neki Rahislić u spomen svom tragično preminulom sinu (Sl. 25). Mlaz vode iz česama je nejednakog intenziteta, što se može dovesti u vezu sa crpljenjem podzemne vode koju vrši rudnik pripremajući se za površinsku eksploataciju uglja.

U Gornjem Crvenom Brdu vodom se snabdijevaju iz uredenog bunara koji se nalazi na »meri«, središnjem dijelu sela. (Sl. 26).

Za vodu je najteže stanovnicima Oštrog Brda. Oni vodu moraju nositi iz gornjeg Crvenog Brda ili sa jednog izvora iz Šikulja.

II. ETNIČKE PRILIKE U ROŠLOSTI I DANAS

1. Praistorijska i antička epoha

Nije nam poznato da li je u praistoriji i antičkom periodu bilo života na ovom području. Prema kazivanjima starijih mještana, u dolini Spreče su u jednoj njivi prije drugog svjetskog rata izorali parčice keramičkog posuda. Moguće je da je to bio neki od manjih praistorijskih lokaliteta.

Na antičku epohu možda indicira jedan bunar koji se i danas nalazi u Ahmićima, kod kuće Mahmuta Omerdića. Bunar je dubok 7 m, promjer mu je 80 cm, a ozidan je krupnim lijepo obradenim zelenim kamenom. Prema kazivanjima starijih mještana, bunar nikada nije presušio. Neki mještani ga nazivaju rimskim, a neki kaurskim bunarom.

2. Feudalna epoha

a) Srednjovjekovni period

U srednjem vijeku bilo je života u ovom području. To se može zaključiti na osnovu nekoliko stećaka za koje se zna da su sve do skoro bili na lokalitetima Glib i Kamen u Šikuljama i jednog stećka koji se i danas nalazi na uzvišenju obraslom šumom iznad njive Vodice u Prlinama.

U srednjem vijeku ovo područje je pripadalo župi Usori i Soli. U to vrijeme politički centar župe je bio grad Srebrenik. Na to upućuje podatak da je još 1333. godine ban Stjepan II izdao jednu povelju pod Srebrenikom kao i činjenica da je to sjedište bosansko-ugarskog kralja Nikole Iločkog.³⁰ Toponomastička grada prikupljena na terenu ne ukazuje da su ovdje postojali banski i kraljevski posjedi, kao što je to slučaj sa zascokom Banićima u susjednom Devetaku.³¹

U Gornjem Crvenom Brdu jedna veća njiva se naziva Crkvina, a odmah do nje je Carska bašča. Prema predanju na ovom lokalitetu je nekada bila crkva. Legenda koju smo pribilježili od starijih kazivača govori da je crkva zidana zelenim kamenom sa Ozrena. Kamen je za vrijeme izgradnje prenošen iz ruke u ruku. Prema istoj legendi, od gradnje crkve se odustalo, jer je neko noću rušio zidove. Današnji vlasnik Crkvine je izvadio dosta kamena iz ove njive i to naročito na onom mjestu gdje se danas nalazi dalekovodni električni stub. U svakom slučaju, ovaj lokalitet bi trebalo arheološki istražiti i utvrditi kojem periodu pripada. Moguće je da se ova crkva počela graditi u prvoj polovini XVI vijeka, ali da se od njene gradnje u jednom trenutku odustalo. Ovo područje je u to vrijeme pripadalo nahiji Smolući. Na Smoluću se nastavljala nahija Jasenica u kojoj turski popis iz 1548. godine evidentira pravoslavnu crkvu koja se nalazila u selu Crvuši. Dr A. Handžić pretpostavlja da je Crvuša današnje Crveno Brdo koje se nalazi nešto sjevernije od sela Jasenica, a istočno od grada Srebrenika.³² Moguće je da se u to vrijeme, po uzoru na susjednu nahiju, počela graditi crkva u Crvenom Brdu u nahiji Smolući, ali se od njene dalje izgradnje odustalo vjerovatno zbog toga što to nisu dozvoljavale turske vlasti.

b) Turski period

Ranije je rečeno da je ovo područje u prvoj polovini XVI vijeka teritorijalno pripadalo nahiji Smolući. Biće da u to vrijeme Prline, Šikulje i Crveno Brdo nisu ni fungirali kao naselja. Najvjerovatnije je da su ona postala nešto kasnije, jer ih turski defteri 1528. godine nisu evidentirali. U to vrijeme u nahiji Smolući popisana su slijedeća sela: Gnojnica, Gornji Lukavac, Donji Lukavac, Miričina, Kruševica, Devetak, Donja Smoluća, Srednja Smoluća, Gornja Smoluća i Puračić.³³ Navedena naselja su nastanjivali vlasii. Sjedište vlašskog kneza je bilo u Gnojnici.

U prvoj polovini XVI vijeka otpočinje i proces islamizacije. Nije nam poznato šta je kasnije bilo sa vlaškim stanovništvom; da li se i u kojoj mjeri

islamiziralo, da li je ostalo ili je otišlo dalje? Na etničku sliku stanovništva u ovom području uticali su i austro-turski ratovi kao i širenje kuge koja je često harala. Epidemije kuge su naročito zahvatale naselja sa muslimanskim stanovništvom zato što su ona bila zgnusnuta i što su se formirala uglavnom duž važnijih puteva, pa je mogućnost prenošenja zaraze bila veća.³⁴ Turske vlasti su u predjele opustošene kugom naseljavale novo stanovništvo i to uglavnom iz dinarskih predjela.

3. Sadašnje etničke prilike

a) Pregled porodica i njihovog porijekla

U ovom dijelu iznosimo etnološku građu o porodicama i njihovom porijeklu po naseljima. Za starije porodice dajemo i broj njihovih kuća u austrougarskom periodu, periodu između dva svjetska rata i danas. Ove podatke smo prikupili od starijih kazivača na terenu.

a.1. Pregled porodica i njihovog porijekla u Donjem Crvenom Brdu

Ovo naselje ima dva zaseoka: *Ahmiće* i *Mulaliće*.

U *Ahmićima* su nastanjene slijedeće muslimanske porodice: *Omerdići* (6 — 7 k, 20 k, 40 k), *Karahmetovići* (1 k, 5 — 6 k, 15 k), *Mehići* (6 k, oko 15 k, oko 20 k), *Grbići* (1 k danas), *Suljići* (1 k), *Zahirovići* (1 k), *Tufekčići* (1 k), *Mujankići* (1 k), *Sarajlići* (1 k), *Turkići* (1 k), *Nuhanovići* (1 k), *Ibrahimovići* (1 k), *Hajdarevići* (1 k), *Mujakići* (1 k), *Vehabovići* (1 k) i *Korlatovići*.

O porijeklu starijih porodica u ovom zaseoku nismo mogli nešto određeno saznati, jer se nije održala tradicija. Prema kazivanjima, ovdje su se nekada odnekud doselila tri brata; jedan od njih, po imenu Parloš, nastanio se u Salkiće na mjestu gdje se danas nalazi željeznička stanica, a druga dvojica Omerica i Ahmić naselili su se na prostoru današnjih Ahmića i od njih su postali Omerdići i Ahmići. Takode, doznali smo da Karahmetovići vode porijeklo od nekog Karahmeta koji se ovdje nekada doselio iz Turske.

Poslije drugog svjetskog rata ovdje su se nastanili *Grbići* iz Kalajeva, *Suljići* iz Puračića (doselili su oko 1970), *Zahirovići* iz Srebrenika (doselili 1982), *Tufekčići* iz Puračića (doselili 1981), *Mujankići* iz Tabaka, *Sarajlići* iz Gračanice (nastanili se oko 1955), *Turkići* iz Turije (nastanili se oko 1955), *Nuhanovići* iz Huskića (doselili su 1975), *Ibrakovići* iz Gornjeg Crvenog Brda (domaćin ove porodice nastanio se ovdje 1981), *Hajdarevići* iz Poljica (doselili su oko 1965), *Vehabovići* iz Gornjeg Crvenog Brda i *Korlatovići* iz Zagorja (područje rudnika Lukavac).

U ovom zaseoku nastanjeni su i *Babići* (srpska porodica); doselili su se oko 1978. godine iz Babica (područje sela Poljica).

Zapadno od Ahmića prostire se mahala *Mulalići*. Naselje je smješteno u dijelu Sprečkog polja s desne strane makadamskog puta Lukavac — Dobošnica. Sve do 1960. godine ovaj zaselak je bio smješten 400 metara sjevernije u odnosu na današnju lokaciju. Kako je na staroj lokaciji došlo do oburivanja zemljišta uslijed eksploatacije uglja u jami »Šikulje«, naselje se moralo izmjestiti.

Od starijih muslimanskih porodica ovdje su nastanjeni: *Mulalići* (5 — 6 k, 20 k, 25 k), *Kahrići* (2 k, 3 — 4 k, oko 5 k), *Imamovići* (1 k, 2 k, 3 k), *Iljazovići* (1 k, 2 k, 3 k), *Kovačevići* (1 k, 1 k, 1 k), *Husejnovići*.

Tradicija o porijeklu navedenih porodica se slabo održala. Prema kazivanjima, *Imamovići* i *Mulalići* u se negdje pred kraj turske uprave doselili iz mahale Imamovića iz Lukavca, a Kovačevići iz Rogatice. O porijeklu ostalih porodica nismo ništa pouzdano doznali.

U periodu od 1953. do 1972. godine ovdje su se nastanile slijedeće muslimanske porodice: *Kuzići* (1 k); doselili su oko 1960. iz Capardi (područje Puračića), *Kuduzovići* (1 k); doselili su oko 1958. iz Kuduzovića (područje nekadašnjeg Turskog Lukavca), *Ibrakovići*; porijeklom su iz Gornjeg Crvenog Brda, doselili su oko 1958. *Ramići* (2 k) su iz Huskića, doselili su 1962., *Suljkanovići* (2 k); doselili su iz Gornjeg Crvenog Brda 1965. *Bradarići* su iz Miričine, doselili su 1965, *Omerdići* (3 k) su iz Ahmića, doselili su oko 1965, *Karahmetovići* (1 k) su iz Mhića, *Hodžići* (1 k) su iz Hrvata; doselili su oko 1970. godine, *Zahirovići* (1 k) su došli 1968. iz Miričine, *Iljazovići* su iz Gračanice, doselili su 1967, *Baljići* (1 k) su iz Klokotnice; doselili su 1970, *Ankići* (2 k) su iz Berkovice (lukavačko područje), doselili su 1971, *Selimovići* (1 k) su iz Miričine, doselili su 1972, *Hasanbegovići* (1 k) su iz Gračanice, doselili 1967, *Kujundžići* su porijeklom iz Gračanice (1 d); doselili su 1953. i *Morankići* (1 k); porijeklom su takođe iz Gračanice a ovdje su se nastanili 1968. godine.

U ovom zaseoku su nastanjene slijedeće srpske porodice: *Žarići* (2 k — Simcundan); doselili su iz Kotor Varoša oko 1959, *Blagojevići* (1 k — Đurdevdan); doselili su iz Panjika 1961. godine, *Tubići* (1 k, Stjepanjdand); porijeklom su iz Donje Brijesnice, doselili su 1967, *Popovići* (1 k, Arandelovdan); porijeklom su iz Gornje Orahovice (ozrensko područje), doselili su se 1969. godine.

a.2. Pregled porodica i njihovog porijekla u Gornjem Crvenom Brdu

U ovom naselju nastanjene su slijedeće porodice: *Akeljići* (? , 4 k, 10 k), *Hamzići* (1 k, 2 k, 2 k), *Halilovići* (—, 1 k, 2 k), *Mujanovići* (—, 1 k, 1 k), *Suljkanovići* (—, 3 k, 11 k), *Karahmetovići* (—, 1 k, 5 k), *Mujkići* (—, 2 k, 4 k), *Nuhići* (—, —, 1 k) i *Vehabovići* (? , 3 k, 8 k).

O porijeklu *Akeljića* *Vehabovića* nismo mogli ništa doznati, jer se nije održala tradicija. *Hamzići* su porijeklom iz Dobošnice, a ovdje su doselili za vrijeme austrougarske uprave. *Halilovići* su se doselili oko 1930. godine iz Huskića. *Mujanovići* su porijeklom iz Poljica; doselili su se oko 1930. godine. *Suljkanovići* su bližim porijekom iz Agića (područje Dobošnice); doselili su se oko 1934. godine. *Mujkići* su iz Puračića, a doselili su se prije drugog svjetskog rata. *Nuhići* vode porijeklo iz Šikulja; domaćina ove porodice ovdje dovela mati kao dijete.

Gornje Crveno Brdo je dobrim dijelom ugroženo zato što se i ovdje obrušava zemljište. Zbog toga su se *Ibrakovići* (1 k) odselili u Donje Crveno Brdo, a *Sakići* (1 k), *Mujkići* (1 k), *Hamzići* (1 k), *Mujčinovići* (1 k), *Akeljići* (1 k) i *Vehabovići* (1 k) u Lukavac.

a.3. Pregled porodica i njihovog porijekla u Oštrom Brdu

Ovo naselje se nalazi između Gornjeg Crvenog Brda i Šikulja. Nije nam poznato kojem popisnom krugu pripada. Prema saopštenju mještana naselja je sastavni dio Gornjeg Crvenog Brda.

U Oštrom Brdu su nastanjeni uglavnom islamizirani Romi koji se izjašnjavaju kao Muslimani. Prema prikupljenim podacima ovdje žive slijedeće porodice: *Rizvanovići* (3 k danas), *Bjelobrvići* (5 k), *Frljanovići* (5 k), *Hrustići* (2 k), *Hirkići* (5 k), *Mehićići* (6 k), *Vugdalići* (1 k), *Hasičići* (1 k), *Nukići* (4 k), *Durakovići* (1 k), *Salčinovići* (3 k), *Husići* (1 k), *Tanjići* (1 k), *Karajlići* (6 k) i *Mehmedovići* (1 k).

Tradicija o porijeklu porodica se slabo održala. Prema kazivanjima *Hrustići*, *Rizvanovići* i *Bjelobrvići* su »starosjedioci«. *Hirkići* su doselili iz Gornje Orahovice oko 1920. godine. *Vugdalići* su porijeklom iz Dervente; doselili su prije drugog svjetskog rata. Prije drugog svjetskog rata ovdje su se nastanili i *Karajlići*; bližim porijekom su iz okoline Živinica. *Nukići* su iz Srebrenika; ovdje su se nastanili poslije drugog svjetskog rata. *Salčinovići* su se doselili iz Dobošnice oko 1965. godine. *Durakovići* su porijeklom iz Omazića; doselili su 1975. godine. *Husići* su porijeklom iz Kalesije; doselili su 1970. *Tanjići* su doselili iz Puračića 1975, a *Mehmedovići* iz Omazića 1980. godine.

a.4. Pregled porodica i njihovog porijekla u Šikuljama

U ovom naselju su nastanjene slijedeće porodice: *Pašići* (1 k, 1 k, 1 k), *Suljagići* zvani *Muharemagići* (2 k, 3 k, 4 k), *Softići* (1 k, 3 k, 6 k), *Nogići* (1 k, 1 k, 1 k), *Kahrići* (1 k, 1 k, 6 k), *Bandići* (1 k, 1 k, 1 k), *Husejnovići*, *Delmanovići* (1 k, 2 k, 7 k), *Mujakići* zvani *Vilaševići* (1 k, 5 k, 14 k), *Mujakići* (1 k, 4 k, 11 k), *Dugonjići* (1 k, 3 k, 9 k), *Krnjići* (1 k, 5 k, 13 k), *Ibrahimovići* (1 k, 2 k, 3 k), *Okići* (1 k, 2 k, 3 k), *Nuhanovići* (—, 1 k, 2 k), *Turkići* (—, —, 5 k), *Kavgići* (1 k danas), *Subašići* (1 k), *Badžići* zvani *Bačevci* (1 k), *Hamzići* (1 k), *Hasanovići* (1 k) i *Suljkanovići* (1 k).

Pašići su prema kazivanjima dosta stara porodica; pretpostavlja se da im je predak doselio iz Turske, ali se nije održala tradicija o vremenu doseljenja.

Suljagići su porijeklom iz Sarajeva. Sve do austrougarske uprave prezivali su se *Muharemagići* zvani *Sarajlići*. Biće da se ova porodica doselila pred kraj turske uprave.

Softići su prema očuvanoj tradiciji porijeklom iz nekog mađarskog sela Šikloša. Naš kazivač Softić Mehmed je čuo od starijih da su se za vrijeme turske uprave u ovo područje doselila tri brata iz pomenutog sela i da je današnje naselje dobilo ime po selu iz kojeg su došli.

Nogići su porijeklom iz Rudog; ovdje su se nastanili pred kraj turske uprave.

Kahrići su porijeklom iz Mulalića (D. C. B.). Nije se održala tradicija o vremenu doseljenja. Biće da je to bilo pred kraj turske ili početkom austrougarske uprave.

O porijeklu *Bandića* nismo mogli ništa određenije doznati.

Husejnovići su se doselili iz Mulalića oko 1917. godine.

Delmanovići su porijeklom iz Moluha (Tuzla); doselili su se pred kraj turske uprave.

Mujakići zvani *Vilaševići* su takode doseljenici, ali se ne zna odakle su i kada su se doselili. Takode nismo ništa doznali ni o porijeklu *Mujakića*.

Dugonjići su porijeklom iz Puračića; doselili su se za vrijeme austrougarske uprave.

Krnjići su se doselili krajem turske uprave, ali se ne zna odakle.

Ibrahimovići su porijeklom iz Dobošnice; doselili su se krajem turske uprave.

Okići su porijeklom iz Gnojnice, a doselili su krajem turske uprave.

Nuhanovići su se neposredno pred drugi svjetski rat doselili iz Gornjeg Crvenog Brda.

Turkići su iz Milinog Sela, a ovdje su se nastanili u toku drugog svjetskog rata.

Kavgići su iz Prlina; doselili su poslije drugog svjetskog rata.

Subašići su iz Babica (područje Turije); domaćin ove porodice doselio se oko 1955. godine.

Badžići zvani *Bačevci* su se doselili iz Gornje Orahovice oko 1970. godine.

Hamzići su porijeklom iz Dobošnice, *Hasanovići* iz Prlina, a *Suljkanovići* iz Crvenog Brda; doselili su 1975. godine.

a.5. Pregled porodica i njihovog porijekla u Prlinama

Prema prikupljenim podacima starije porodice u Prlinama su: *Ribići* (7 k, 20 k, 50 k), *Spahići* (2 k, 3 k, 28 k), *Džafići* (5 k, oko 10 k, —), *Okići* (6 k, oko 10 k, oko 15 k), *Rahislići* (3 k, 5 k, 6 k), *Osmanovići* (1 k, 3 k, 5 k), *Kadrići* (? , 2 k, 3 k), *Kavgići* (1 k, 1 k, 1 k) i *Šabanovići* (3 k, 2 k, 2 k).

Prema kazivanjima Ribić Omera u Prline su se za vrijeme turske uprave iz Ribnice (živiničko područje) doselila tri brata: Riba, Džafo i Oko. Od Ribe su postali *Ribići*, od Oke *Okići* i od Džafe *Džafići*. Kasnije su se *Džafići* »predjeli«, pronijemili prezime u *Haliloviće* i odselili u okolinu Mramora.

Spahići su porijeklom iz Seone (banovičko područje). Doselili su se za vrijeme turske uprave, ali se poblize ne zna vrijeme doseljenja.

Prema očuvanoj tradiciji *Rahislići* su porijeklom iz Rahića; doselili su se za vrijeme turske uprave, ali se poblize ne zna vrijeme doseljenja.

Kavgići su porijeklom iz Dobrnje. Nije se održala tradicija o vremenu doseljenja. Biće da je to bilo negdje krajem turske ili početkom austrougarske uprave.

O porijeklu *Kadrića* i *Šabanovića* nismo mogli ništa doznati.

Sve navedene porodice su nastanjene u Novim Prlinama. Na mjestu gdje je bilo staro naselje ostalo je još 5 kuća u kojima niko ne stanuje.

Od oslobođenja, pa do prije nekoliko godina, a naročito od 1973. godine u današnje Prline naseljavaju se porodice iz drugih okolnih sela. Tako su se *Agići* (1 k) doselili iz Smoluće, *Nurkovići* (3 k) i *Cibrići* (2 k) iz Cibrića, *Mujići* (2 k) iz Dobošnice, *Softići* (1 k) i *Krnjići* (1 k) iz Šikulj, *Kovačevići* (1 k) iz Devetaka, *Žilići* (2 k) i *Čudići* (2 k) iz Moranjaka, *Zahirovići* (1 k) iz Seone i *Imširovići* (1 k) i *Bekići* (1 k) iz Caga.

a.6. Pregled porodica i njihovog porijekla u Kruševici

Ranije smo rekli da se Kruševica nalazi između Prlina na istoku i Dobošnice Polja na zapadu. Smještena je s desne strane makadamskog puta Lukavac — Dobošnica. Prema kazivanjima, naselje je dobilo ime po željezničkoj stanici Kruševica zato što se počelo razvijati u njenoj neposrednoj blizini. Međutim, biće da je toponim nastao po Kruševu polju, dijelu Sprečkog polja³⁵ ili po rječici Kruševici koja protiče kroz Dobošnicu Polje i ulijeva se u Spreču.

Ovdje su nastanjene slijedeće porodice: *Šabanovići* (4 k), *Okanovići* (1 k), *Rahislići* (1 k), *Selimovići* (1 k), *Muharemovići* (1 k), *Bašanovići* (2 k), *Alatići* (1 k), *Nuhanovići* (4 k), *Mujići* (1 k), *Ibrakići* (2 k), *Memići* (2 k), *Osmanovići* (1 k), *Huremovići* (1 k), *Husarići* (1 k), *Bandići* (5 k), *Cibrići* (6 k), *Nurkovići* (2 k), *Agići* (3 k), *Karići* (3 k), *Begići* (1 k), *Osmanovići* (3 k), *Spahići* (4 k), *Agići* (2 k) i *Salčinovići* (1 k).

Šabanovići su se doselili iz starih Prlina 1946. godine, *Okanovići* iz Dobošnice 1985, *Rahislići* iz starih Prlina 1950, *Selimovići* iz Hotića (područje Dobošnice) 1950, *Muharemovići* iz Milinog Sela 1960, *Ibrakići* i *Bašanovići* iz Cibrića 1961, *Alatići* iz Hotića 1968, *Nuhanovići* iz Čauševića (područje Dobošnice) 1970, *Mujići* iz Avdića (zaselak Dobošnice) 1970. *Ibrakići* iz Cibrića 1970, *Memići* iz Hotića 1970, *Osmanovići* iz Prlina 1970, *Huremovići* iz Mećava (zaselak Berkovice) 1970, *Husarići* iz Hotića 1970, *Agići* iz istoimenog zaseoka (područje Dobošnice) 1975, *Karići* iz Gnojnice 1975, *Begići* iz Sefera (zaselak Dobošnice) oko 1975, *Osmanovići* iz Prlina oko 1975, *Spahići* iz Prlina oko 1975, i *Salčinovići* takođe iz Prlina oko 1975. godine.

* * *

Teško je donositi konkretne zaključke o etničkim prilikama ovog kraja u prošlosti. Ovo se naročito odnosi na praistorijski i antički period. U srednjovjekovnom periodu situacija je nešto jasnija.

Prema H. Šabanoviću veća naselja u srednjem vijeku u nahiji Smolući, kojoj pripada i naše ispitivano područje, bila su: Smoluća, Gornja i Donja Lukavica, Mrcine, Srednja i Donja Smoluća, Kruševica i Divljak.³⁶ Na osnovu toga može se pretpostaviti da su ispitivana naselja bila mala i da su teritorijalno pripadala Donjoj Smolući.

U XIV i XV stoljeću na području Usore i Soli često su vođene borbe između ugarskih i bosanskih kraljeva. Stoga su ovi krajevi bili čas pod ugarskom čas pod vlašću bosanskih kraljeva, a neke dijelove je držao i srpski despot Stevan Lazarević.³⁷ Značajniji istorijski događaji u XIV i XV vijeku održavali su se i na etničke prilike u ovim krajevima. Ratne prilike i sveopšta nesigurnost uslovljavale su migratorna kretanja; pred pljačkaškim pohodima stanovništvo je bježalo, a kad bi se prilike smirile, opet bi se vraćalo ili se na to mjesto doseljavalo neko drugo stanovništvo.

U prvoj polovini XVI vijeka ove krajeve zauzimaju Turci. Naše ispitivano područje u to vrijeme teritorijalno pripada takođe nahiji Smolući, koju naseljavaju vlasli. Samim tim mijenja se etnička slika. Tada nastaje i proces islamizacije.

Sa turskim nadiranjem u prekosavske zemlje vjerovatno je odlazio i jedan dio stanovništva iz ovog područja, a na njegovo mjesto je dolazilo drugo. Kasnije, kada su Turci izgubili Ugarsku i kad je granica bila nešto južnije, dio stanovništva se povlačio i nastanjivao u ovim krajevima. Takav slučaj je sa Softićima u Šikuljama. Možda ima još rodova koji su porijeklom iz Mađarske, ali se o tome nije održala tradicija.

Nešto jasniju sliku o stanovništvu ovog područja dobijamo krajem turskog perioda. Terenskim istraživanjima smo utvrdili da se pred kraj turske uprave ovdje pojedinačno doseljava po koji rod iz živiničkog, tuzlanskog i brčanskog kraja. Osim toga, evidentna su i pojedinačna doseljavanja iz Rudog i Sarajeva.

Ovdje su karakteristične i lokalne migracije koje su najintenzivnije u periodu od 1965. do 1975. godine. Migracije iz okolnih sela uslove su nastanak potpuno novih naselja (Kruševica, Prline, Mulalići).

III. ETNIČKE OSOBINE STANOVNIKA

1. Nekoliko napomena o narodnom govoru

Prilikom terenskih istraživanja zapazili smo neke karakteristike govora. Kako je ovdje nastanjeno uglavnom muslimansko stanovništvo, u govoru je očuvan glas *h*. Osim toga upotrebljavaju se glasovi *šč* umjesto *šr*: ognjišće i kršćen. Međutim, kaže se i štap, koštan i sl.

Neki glagoli se ne jotuju (dojdem, umjesto dodem).³⁸ Prijedlozi *pred* i *preko* izgovaraju se *prid* i *priko* (priko ramena, prid njim).

U izgovoru nekih riječi prisutno je podjednako *ijer* i *ir*: kosijer (kosir), vodijer (vodir), pijer (pir).

Neke riječi se izgovaraju s akcentom silazne intonacije van prvog sloga (insân, vodâ, junâk, kabûlim, hajvân).

U govoru ovog kraja zapažaju se još neke specifičnosti kao npr. evi (ovaj), »vamdol« (dole), gorikarc (gore), s djetom (s djetetom), pijaka (pijaca) i dr.

Narodni govor u ispitivanom području je dio tuzlanskog i šire istočno-bosanskog govora.

2. Narodna nošnja *

a) Muška nošnja

U ljetnom periodu muškarci su nosili gaće, košulju, ječermu, pojas, fes, vunene čarape i opanke.

Gaće su sašivene od glat tkanog pamučnog beza sa velikim i dosta širokim »turom«. Nogavice su široke i duge do članaka. Oko pojasa gaće se vezuju »svitnjakom« koji je provučen kroz »obašvu«. Da bi se sašile ovakve gaće potrebno je pet aršina beza.

Košulja je sašivena od tkanog pamučnog beza uzvedenog debljim koncem. Nije imala jaku, a s prijeda na prsima je razrezana i nije se skopčavala. Rukavi su joj toliko široki da su se za vrijeme težačkih poslova morali »zavrtati uz ruku« i prebacivati preko ramena.

Zbog toga je na rukavima bio prišiven konac kojim su se vezali pozadi na ledima. Košulja se trpala u gaće, a bilo je i onih koji su je nosili preko gaća. Da bi se skrojila jedna muška košulja, bilo je potrebno četiri aršina beza. Košulje i gaće šile su domaćice.

Preko košulje nosila se ječerma, kratak gornji haljetak bez rukava, koji se skopčavao dugmadima napravljenim od gajtana. S unutrašnje strane je postavljena čadorbezom. Šila se od kupovnog platna.

Na glavi se nosio fes obmotan »krmezom«, crvenim pojansom.

Na nogama su se nosile bijele vunene čarape i opanci »putravci«, napravljeni od »prijesne govode kože«.

U zimskom periodu preko ječerme nosio se sukneni gunj »sarajac«, a preko gaća pelengaće od četena.

U periodu između dva svjetska rata počele su se nositi šalvare od crnog kupovnog platna. Naručivali su ih kod terzija u Puračiću.

* Kako ovdje uglavnom živi muslimansko stanovništvo, prezentirana etnološka grada se odnosi na muslimansku narodnu nošnju. Nekoliko srpskih porodica koje su se ovdje nastanile poslije drugog svjetskog rata porijeklom su sa Ozrena i niko od njih po doseljenju nije nosio ozrensku nošnju.

Sve do 1918. godine muškarci su nosili perčin kojeg su puštali niz leđa; neki su ga prebacivali naprijed s jedne i druge strane ramena i zadijevali ga za bensilah, kožni pojas.

Osim perčina, a nakon navršenih 40 godina starosti, nosili su bradu i od tada, po pravilu, ne bi trebalo lagati, krasti i raditi druge nedozvoljene stvari. Za razliku od brade, brkove su nosili i u mladim godinama (»da se zna tko je muško«).

b) *Ženska nošnja*

U ljetnom periodu ženska nošnja se sastojala od košulje, gaća, »alačka«³⁹, fesa,⁴² čemбера⁴⁰, »farculeta«, trambolosa,⁴¹ vunениh čarapa i opanaka ili jemenija.

Košulja je sašivena od pamučnog beza tkanog na »uzvod«.⁴³ Duga je do članaka i dosta široka. Rukavi su takode široki i dugi do šaka. Oko vrata nema jaku, a s prijeda je razrezana i ne skopčava se. »Izhodnje košulje« su ukrašavane oko izreza na prsima i oko rukava crvenim mafezom.⁴⁴

Gaće su sašivene iz dva dijela; gornji dio je od glat tkanog beza, a nogavice su od debljeg uzvedenog beza zvanog »trojice«. U svečanim prilikama nosile su gaće kod kojih su nogavice ukrašene crvenim mafezom (gaće »na čiftijaneta«).

Preko košulje se nosio »alačak«, kratak gornji haljetak bez rukava, sašiven od zelene čohe. Sprijeda je otvoren i ne skopčava se. S unutrašnje strane je postavljen basmom. Po rubovima je ukrašen zelenim gajtanom. »Alačke« su naručivali kod terzija u Puračiću.

Na glavi su nosile fes, a preko njega čember, maramu od tkanog pamuka »dvanaesterca«. Marama je okolo izvezena crvenim mafezom; vezla se na derdefu.⁴⁵

Za razliku od žena, cure su na glavi nosile »kapić« od crne ili crvene čohe preko kojeg se stavi crvena marama (»farcule«). S prednje strane »kapić« je ukrašen »nadžarijama« ili staklenim bopcima. Prema istraživanjima na terenu, utvrdili smo da su nekada djevojke iz ovog kraja na »kapić« stavljale neku vrstu počelice, »kalkana«⁴⁶ izradene od srebrnog lima tehnikom iskucavanja, filigrana i granulacije. Ovaj tip počelice je ovdje davno nošen.⁴⁷

Na nogama su se nosile vunene čarape i opanci »putravci«, a u svečanim prilikama jemenije, cipele od žute ili crvene kože koje su kupovali od obućara.

U zimskom periodu žene su oko kuće nosile »hrku«, gornji haljetak sa rukavima koji se skopčava. »Hrka« se šila od različitih vrsta basme. S unutrašnje strane je »naložena«, postavljena »hampamukom«. U svečanim prilikama nosile su libade sašivene od crne čohe sa dugim i širokim rukavima. Kupovali su ih od terzija u Puračiću. Prilikom polaska u grad ili na kakvo veselje žena su u ovom kraju nosile feredže⁴⁸ do 1925. godine, a od tada zar⁴⁹ sa pečom⁵⁰. Tih godina su se, umjesto dugih košulja i gaća, počele nositi i dimije i bluza od kupovnog materijala. Prema kazivanjima, u to vrijeme stariji ljudi su bili veliki protivnici zara i dimija.

b.1. N a k i t i k i ć e n j e

Uvijek je nošnje nakita ovisilo od ekonomskih mogućnosti; bogatije žene su nosile raznovrsniji i skuplji, a siromašniji jeftiniji nakit.

U užima su nošene srebrne minduše radene tehnikom filigrana i granulacije. Najčešće su se nosile minduše okruglog oblika.⁵¹

Bogatije žene su oko vrata nosile »struku dukata«, ili bisere a siromašniji ogrlice od staklenih bobaka.

Oko ruku nosile su se halhale⁵² izradene od srebra i mesinga. Belenzuke⁵³ su nošene rjede zbog toga što su bile skuplje od halhala.⁵⁴

Djevojke i mlade žene su se opasivale crvenim »kolanom« koji se skopčavao srebrnim paftama rađenim tehnikom kovanja, iskucavanja i graviranja. Najčešće su se nosile pafte listolikog oblika.⁵⁵

Starije žene su svakodnevno nosile kaiš preko lijevog ramena koji je ukrašen »srebrnim cvancikama«. Krajevi kaiša su prišiveni, a pri dnu na njihovom sastavu žene objese ključ od sehare⁵⁶ i nož »šklopac«.

* * *

Opisana starinska nošnja je bila zastupljena ne samo u ispitivanim naseljima, već i šire u dolini Spreče i njenom slivnom području nastanjenom muslimanskim stanovništvom.⁵⁷ Prema našim istraživanjima ovaj tip nošnje je bio zastupljen i u nekim selima srednjeg i donjeg Podrinja.⁵⁸ Istina, od područja do područja evidentne su i neke manje različitosti koje se ogledaju u materijalu, kroju i nošenju nakita (npr. nošenje kožnog kaiša preko lijevog ramena ukrašenog cvancikama). Takođe, zavisno od razvijenosti komunikacija, geografskog položaja, uticaja industrije i drugih faktora, opisana nošnja je izobičajena još u periodu između dva svjetska rata (Prline, Šikulje, Crveno Brdo), a negdje se održala sve do 60-tih godina našeg vijeka (Stjepan-Polje kod Gračanice, Pasići Gornji kod Tuzle, Šetići kod Zvornika i dr.).

Danas (1985) u ovom području muškarci nose konfekcijsku odjeću, a sredovječne i starije žene dimije i bluze od kupovnog materijala.

3. Još neke etničke odlike stanovništva ispitivanog područja

a) Svadbeni običaji

A š i k o v a n j e i p r o s i d b a

Momci i djevojke su se upoznavali na sijelima, »šerbetima«, na bunarima, u polju prilikom obavljanja poljoprivrednih poslova i drugim prilikama. Poslije nekoliko sastanaka s djevojkom momak saopšti roditeljima da bi se ženio i kaže im čija je djevojka i odakle je. Poslije toga roditelji se međusobno dogovaraju i konsultuju s bližom rodbinom o sinovoj namjeri. Ako zakluče da bi im ta djevojka mogla biti čestita snaha, a njezini roditelji dobri prijatelji, onda je idu prositi. U prošnju ide momkov otac sa svojim bratom ili amidžom.

Kod djevojičinih roditelja se uz šerbe i kafu dogovore kad će biti svadba i koliko će biti svatova. U određivanju broja svatova i ostalog u vezi s tim, momkovi roditelji se moraju povinovati zahtjevima djevojičinih roditelja. Tako, na primjer, djevojičin otac odredi koliko će biti »jabučara« (svatovi koje domaćin može primiti u kuću i koji učestvuju u određenim davanjima). Dešavalo se da u svatovskoj povorci bude po stotinu i više svatova, a od toga je samo dvadeset »jabučara«.

O d v o d e n j e m l a d e

Kad prođe 15 ili 30 dana od prošnje, onda se ide po mladu. Svatovi dodu pred mladinu kuću oko 10 ili 11 sati ujutru. Ispred kuće ih dočeka mladin otac i tom prilikom rekne mladoženjinom ocu: »Povedi mi jabučare u kuću onoliko koliko smo se dogovorili«. Tom prilikom »jabučari« ručaju u kući, a ostali svatovi se vesele ispred kuće u avliji. Poslije ručka djevojke iz bliže mladine familije dijele ruho. Prvo daruju svekra bošçalukom (košulja, gaće, peškir i

čarape), zatim djevera, amidže i daidže. Ostali dobiju po košulju ili peškir. Prilikom dijeljenja darova jedna djevojka nosi tepsiju na koju darovani stavljaju novac.

Poslije dijeljenja darova momkov otac daje djevojčinom ocu »jabuku« (dogovorenu svotu novca). Za taj novac on kupuje kćerki seharu, ibrik, leden, čase, tepsije, sahan, kašike, lampu, metlu, ožeg, sito, duške, jorgane i čilime. Svi ovi predmeti se šalju nakon 10 do 15 dana kao mladino ruho u »komori«.

Poslije davanja »jabuke« mladu izvodi iz kuće njen brat ili njezina sestra i »predaju« je djeveru ili djeveruši. Mlada sjeda u konjska kola zajedno sa djeverom, »jendom« (djeverušom), svojom sestrom ili snahom. Ostali svatovi idu »pječe«, pješice. Na čelu svatovske povorke su svirači, a iza kola su svatovi.

Kod mladoženjine kuće mladu i svatove dočekuju svekrva i bliža mladoženjina familija. Prilikom ulaska u kuću uobičajeno je da se na prag postave dva ibrika s vodom koje mlada ulazeći proljeva. Tom prilikom mladoženja stoji na pragu i prisloni desnu ruku uz dovratak tako da mu mlada prođe ispod ruke. Običaj proljevanja vode iz ibrika i provlačenja ispod mladoženjine ruke prilikom ulaska u kuću prisutan je u Sokolu kod Gračanice, Tuzli i Janji.⁵⁹ Provlačenje mlade ispod mladoženjine ruke konstatovano je krajem XIX vijeka i kod pravoslavnih Sarajlija.⁶⁰ U kući mlada poljubi svekrvu u ruku i lice, a zatim i ostalu bližu familiju. Nakon toga dovedu je na sredinu sobe i pospu je bombonama i sitnim novcem. Poslije toga jenda je odvede u ćošak sobe i ona od tada »dvori«, uslužuje prisutne sve dotle dok joj svekrva ne kaže da sjedne.

Š e r b e

Naredna dva do tri dana je »šerbe«; mlada dočekuje goste i uslužuje ih kafom, šerbetom i dr. Prilikom čašćenja gosta mlada čučne ispred svakog i s njim se upita, a oni je daruju.

K n a

Poslije »šerbeta« nastaju pripreme za knu⁶¹ i pilav⁶². Tada se »po prečini« odredi ko će biti djever (kum) i jenda⁶³ (kuma). Djever kupuje mladi prsten, duvak⁶⁴, platno za dimije i bluzu, knu, ogledalo, češalj, makaze i drugo, a djeveruša prsten ili minduše.

Kna se obavlja uveče. Te večeri se pozovu kum i kuma kao i bliža familija, a tada stigne i »komora« (mladino ruho). Poslije večere u mladinu sobu se prostru dušeci i jastuci na kojima se obavlja kna. Mladu knije osam djevojaka; dvije kniju jednu ruku, druge dvije drugu ruku, a četiri kniju nožne prste. Dok se mlada knije, uz nju je prisutna jenda. Pored mlade su i dvije djevojčice koje drže upaljene svijeće. Običaj je da se ovom prilikom pokraj mlade stavi muško dijete, »da i ona rađa mušku djecu«.

Poslije kne na pod se prostre veliki čaršaf koji je mlada donijela u ruhu, a prisutni posjedaju oko njega i večeraju. Na večeri se prvo postavi časa čorbe ili graha, a onda meso s rižom, slatka pita (»ružica«) »presnac«, slana pita napravljena od kukuruznog brašna, sira i kajmaka, hurmašice, punjene paprike, smokve skuhanne s rižom ili sa suhim šljivama, bamnja, sutlija i na kraju »pršulja«, uvareno mljeko s rižom i šećerom.

P i l a v

Poslije kne, sutradan, a to bude uoči petka, nastaje pilav i mlada se svodi u »derček«.⁶⁵ Svodenje se obavlja poslije večere na kojoj budu prisutne komšije i sva bliža familija. Prije ulaska mladenaca u sobu u kojoj će provesti prvu

bračnu noć, mladoženja poljubi oca u ruku. Tom prilikom mladu u sobu uvodi jenda. U sobu mladenaca se prethodno donese dosta jela i oni tada skupa večeraju. Kad uđu u sobu, čuvaju se da ne progovore, jer se vjeruje da će prije umrijeti onaj supružnik koji prvi progovori.

Poslije prve bračne noći mladoženja dijeli preostalo jelo ocu, materi i sestrama, a mlada šalje svojim roditeljima.

Prema Tihomiru Dorđeviću, zajedničko jedenje mladenaca označava početak njihove bračne veze.⁶⁶ Dorđević navodi da je ovaj običaj prisutan kod mnogih naroda u svijetu (Maroko, Sudan, Nova Gvineja, Novi Hebridi, Malajski arhipelag, jugoistočna Azija, Indija i dr.) i u našoj zemlji (Trstenik, Gradiška, Slav. Brod, Mostar, Varcar Vakuf.)⁶⁷

V e l i k i p i l a v

Poslije pilava koji je trajao tri dana imućniji domaćini su organizirali i »veliki pilav«. Tom prilikom, poslije ručka na kome prisustvuju i stariji i mladi, priređuju se trke staraca, djece, odraslih i konjske trke. Ovim takmičenjima prisustvuju samo muškarci.

Starci trče 20 do 30 metara; pobjednik za nagradu dobije košulju, a onaj što stigne drugi dobije maramu.

Djeca trče na 100 metara, a mladići na 1000 do 1500 metara. I u ovom natjecanju nagraduje se prvi i drugi: prva nagrada je košulja, a druga peškir.

Staza na kojoj se organizuje konjska trka duga je tri do četiri kilometra. Trči se »u pravac«. Nagraduju se tri jahača; prvi dobije košulju ili dva metra štofa, drugi gaće od tkanog beza, a treći peškir.

Osim navedenih takmičenja, često se u ovakvim prilikama organizuje i »nišan«, gadanje u dasku iz dugih pušaka i dvocjevki. Nakon gadanja pokazivač izade iz rova i pokaže pogotke. Najboljeg strijelca mladoženja daruje boščalukom. Na ovim takmičenjima prisustvuju i Romi koji pobjednicima sviraju i bubnjaju, a ovi im plate.

Po završetku takmičenja odlazi se mladoženjinom kući kod koje bude dosta svijeta. U bašči cure i momci formiraju kolonu po jedan (na čelu kolone je mladoženja, a na začelju kolovoda) i hodaju u krug. Okolo, na ledini, sjede s jedne strane sredovječni i stariji ljudi, a s druge strane žene u feredžama i »zavitku« i »zagledaju« mladiće i djevojke. Kad »izhodaju« jedan ili dva kruga, onda zaigraju kolo držeći se za maramice. U ovakvim prilikama igrala su se različita kola, a najčešće »ravno kolo«, »kolo napovrat« i »horkan«.⁶⁸

P o h o d e

Petnaest odnosno mjesec dana po svadbi mladini roditelji pozivaju u pohode. Prethodno se prijatelji međusobno dogovore kad će biti pohode i koliko će biti pohodana. Broj pohodana, kao i za svatove, određuje mladin otac. U pohode ide svekar, svekrva, mladoženja, mlada i članovi bliže i dalje rodbine.

Po dolasku u prijateljevu kuću pohodani prvo popiju kafu i šerbe, a onda obave podnevnu molitvu i ručaju. Na sofri se serviraju razna jela slijedećim redom: čorba, »tevsija mesa«, »ružica« »burek u šipke« (»smotani«), baklava, sahan punjenih paprika, slatki sevidžan, »polagani burek«, »tevsija halvc«, »burek u zavuljke«, smokve ili šljive napunjene skuhanom rižom, sirnica, čurta⁶⁹ skuhana u medu ili pekmezu, maslenica na koju se stavi pečena kokoš okićena derdanima od bombona, i »pršulja«. Poslije jela jedna djevojka iz domaćinove kuće nosi leden, sapun, peškir i ibrik s vrućom vodom iz kojeg prisutnim polijeva na ruke. Nakon pranja ruku ispred gosta se prostre ćilim na koji se stave dvije

tepsije; jedna za prijatelja i jedna za »maju«, ženu koja je spremala jela. U tepsije prisutni stavljaju novac.

Na kraju da kažemo i to da mlada ovom prilikom donese svome ocu i materi boščaluk, sestrama, braći i snahama po košulju, a daljoj porodici po peškir.

Poslije mjesec dana mladin otac ide u pohode prijatelju sa istim brojem pohodana, a može ih biti i dvoje ili troje više. Pohodane dočekuju domaćinova i komšijska djeca te im »prigraduju put konopčićem«, na avlijskim i kućnim vratima. Tada gosti daruju djecu, a oni odvežu konopac.

* * *

Opisani svadbeni običaji su slični i u drugim seoskim naseljima u dolini Spreče koja su naseljena muslimanskim stanovništvom, ali se isto tako i razlikuju u mnoštvu detalja (načinu prošnje, davanju prstena, sastavu i broju svatovske povorke, običajima vezanim za knu i derdek, davanju darova, upotrebi muzičkih instrumenata, pjevanju svatovskih pjesama i dr.).

Opisani svadbeni običaji su tradicionalni i u ovom obliku su se održavali sve do 1950. godine.

Danas se svadba obavlja s manje troška; nema više »pilava«, mlade se ne kniju, nema pohoda i dr. Po mladu se ide putničkim automobilima. Svatovi se kite maramicama, a prijatelj i članovi uže porodice maramicom i košuljom. Darovi se daju samo svekrvi, svekrvi, braći i sestrama. Svadba traje dan i noć, a onda mladenci idu na bračno putovanje.

b) Običaji i vjerovanja oko rođenja djeteta

Mlada se povjeravala svekrvi da je trudna. Od tada svekrva više pazi snahu i ne dozvoljava joj da radi teže fizičke poslove.

Žene su se poradale uz pomoć svekrve ili neke starije žene iz komšiluka; bilo je sramota zvati babicu ili doktora. Pupčanu vrpцу su odsijecali britvom ili makazama, zatim su je nicali na vreteno koje »zadjenu negdje pod kućnu gredu«. Kad se pupčana vrpca osuši, zamotaju je u papir i bace u vodu (»da djetetu u životu idu poslovi kao voda«). Tako se radi i sa kožicom nakon sunećenja (cirkumcizije) muškog djeteta.

Kad se dijete rodi u »košuljici«, onda žene odu hodži da im napravi hamajliju koju omotaju »košuljicom« i svežu djetetu oko ruke u predjelu »miške«.

Za vrijeme »četeresnice« porođena žena ne smije spremati hranu, zatim hodati poslije ičindije⁷⁰ po »drvenjaku«, cjepalu, i oko ćumeza. Ove zabrane su u vezi s vjerovanjem da »prijesna žena« na tim mjestima može »ograisati«, nagaziti na kakve čini i od toga oboljeti. Takođe, porodilji nije dozvoljeno ni klanjati (obavljati vjersku molitvu).

Žena koja sveže pupak novorođenčetu zove se baba. Ona ga prvih 10 do 20 dana kupa.

Novorođenče je spavalo u bešici koja se pokrije čaršafom ili jorgančićem. Djetetu se oblačila kapa na koju se, radi uroka stave nožice od krtice i crveni bobci.

Odmah po rođenju djetetu se daje ime koje nosi neko od starijih srodnika.

Kad malo dijete dobije »vratru«, povišenu temperaturu, onda mu na prsa stavljaju svinjsku mast, a preko nje plavi pak-papir koji se »pogusto izbode iglom«. Istovremeno mu na noge stavljaju obloge od sirćeta i bijelog luka.

Sutradan, poslije poroda, porodilju posjeti njena majka i sestre. Tom prilikom one daruju dijete novcem, košuljicom, pelenama, jorgančićem i deki-

com; porodilji donesu sedam metara basme za dimije i bluzu, tepsiju bureka, »presnac«, sevididžan,⁷¹ raznih kolača i pečenu kokoš; prijatelju gaće, košulju i čarape, a prijii sedam metara basme za dimije i bluzu. Ova posjeta traje dva dana i dvije noći. Od tada, pa kroz petnaest dana, porodilji ponovo dolazi mati sa snahama, strinama i bližom familijom. Ove babine traju jedan dan.

Kad prođe mjesec dana od poroda, na babine dolazi porodiljin otac, mati i braća. Tom prilikom oni daruju dijete novcem. Ove babine traju jedan dan.

Poslije »četeresnice« mlada prvi put ide s djetetom svojim roditeljima. S njom ide i njen muž. Tom prilikom ona nosi majci na dar šamiju i platno za haljine, ocu štof za odijelo, a braći po košulju ili gaće. Ova posjeta traje dva do tri dana. Kad prođe 15 do 30 dana od ove posjete, mladina mati poziva prijui, zaove i bližu zetovu familiju. U ovu posjetu idu samo žene i tada se ne nose darovi.

c) Neki pogrebni običaji i vjerovanja*

Bilo je dosta teško prikupiti etnološku građu o pogrebnim običajima u ovom kraju zato što mladi o tome slabo znaju, a stariji, iz razumljivih razloga, o tome nerado govore. Bez obzira na to, uspjeli smo prikupiti nekoliko običaja i vjerovanja u vezi sa smrću.

Nekada su stariji ljudi uobičavali, još za života, »bilježiti« hrastovo drvo od kojeg će im se, kad umru, napraviti tabut,⁷² i daske.

Meit⁷³ se pokriva crnim kupovnim platnom, na koje se stavi grumen zemlje i srp. Prema kazivanjima, zemlja se stavlja zbog toga što se umrli »sastavio sa zemljom-postao je zemlja«, a srp da se pokojnik ne »povukodlači«. Prema vjerovanju, umrli se »povukodlači« kad ga preskoči mačka ili prođe ispred njega. U narodnim vjerovanjima srp, kao i druga sječiva, ima ulogu zaštite i odbrane od demona. Prema P. Ž. Petroviću, srp se položi preko grudi mrtvaca da bi se čeljad zaštitila od njegove duše.⁷⁴ Duša je, prema vjerovanjima ovdašnjih starih ljudi, »kao magla i ona se vija oko mrtvaca«. Kad je umrli u kući, a i prvu noć poslije sahrane, uobičavaju staviti u jednu posudu malo vode, a u drugu brašna i to stave na prozor, »da se duša hrani«. Ovaj običaj pribilježili smo i u Stjepan-Polju kod Gračanice.⁷⁵

Umrlo osobu obavezno kupaju, gastule.⁷⁶ Kupanje mrtvaca se obavlja iza kuće, u privremeno ograđenom prostoru koji se okolo zastre platnom ili »ponjavama«. Umrlog muškarca kupa hodža, a ženu »učevna« (vjerski obrazovana) žena.

Kabur⁷⁸ kopaju ljudi iz sela, i to oni koji to znaju. Prije kopanja grobnice mrtvac se »omjeri« ljeskovom motkom na osnovu koje se odredi dužina kabura. Širina grobnice je 60 cm, a dubina 120 cm za muškarce i 140 cm za žene. Kaburdžijama (ljudima koji iskopaju grobnicu) plati se, a tog dana se pozovu i na večeru.

Pogrebna povorka se naziva dženzaza.⁷⁹ Na sahranu su išli samo muškarci, a danas ide i pokoja žena. Ako je groblje daleko, onda tabut na kome je položen umrli vuku na konjskim kolima, a ako je blizu, nose ga četiri čovjeka na »motkama« koje zamjenjuju drugi učesnici pogrebne povorke sva tri do četiri koraka. U dženzazi se ne smije govoriti niti pušiti. Dobrota i poštenje pokojnika cijeni se po broju učesnika na dženzazi. U vezi s tim stariji ljudi kažu »Blago onome meitu kome 40 ljud halali«. Danas umrlog muškarca stavljaju u kabur (grobnicu) na tabutu, a nekada su ga polagali na zemlju, a tabut vraćali. Za razliku od muškaraca, žene su uvijek sahranjivali na tabutu. U novije vrijeme umrle sahranjaju u mrtvačkim sanducima.

* Pogrebne običaje i vjerovanja bilježio sam u selu Prlinama.

Poslije sahrane u pokojnikovoj kući se obavlja tehvid, a nakon toga prisutni večeraju. Tehvid se obavlja i »na sedminu«, nakon sedam dana, »na četresnicu« i kad se navršši godina dana od pokojnikove smrti. Ovaj obred se obavlja u kući.⁸¹ U tim prilikama muški članovi iz uže familije su išli na pokojnikov mezar.

Svjež grob se obilježava bašlukom.⁸² Nakon četrdeset dana na grob se stavljaju nišani. Prilikom njihovog postavljanja, osim onih koji to rade, pozove se i imam.⁸³ Tog dana uveče pokojnikova porodica pozove komšije i imama na večeru.

U ovom kraju groblja se posjećuju uoči ponedjeljka i uoči utorka. Nišani se redovno kreće dva puta godišnje; obično se to radi uoči Bajrama.

d) Neki običaji i vjerovanja u vezi s izgradnjom kuće

I ovdje je, kao i u širem području sjeveroistočne Bosne, prisutno vjerovanje da novu kuću ne treba graditi na starim temeljima, već je treba pomaknuti malo naprijed radi napretka.

Na temeljima, »za temeljsku« se kolje ovan, ovca ili jarac.

Kad se podiže krovna konstrukcija, svijet donosi darove na šljeme. Tom prilikom se donose košulje »rukavi beza«, marame i drugo, a daje se i novac.

Po završetku izgradnje kuće, domaćin priredi ručak za majstore, bližu rodbinu i komšije. Poslije ručka glavni majstor stavi bradvu na pod, a prisutni je daruju novcem. Ovaj običaj se naziva »domakuša«. Bradva je vrsta sjekire, a iz etnološke literature nam je poznato da se sjekira upotrebljava u brojnim narodnim vjeronjanjima kao odbrambeno sredstvo protiv zlih demona i kao utuk protiv madija.⁸⁴

IV. NEKE DEMOGRAFSKE I SOCIOEKONOMSKE KARAKTERISTIKE STANOVNIŠTVA

1. Kretanje broja stanovništva i domaćinstava

U prikazu nekih demografskih obilježja polazimo od kratanja broja stanovnika i domaćinstava u periodu od 1948. do 1981. godine (tabela br. 4.)

Tabela br. 4. Kretanje broja stanovništva i domaćinstava od 1948. do 1981. godine

Naselje	G o d i n e p o p i s a					Index	
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1981. 1971.	1981. 1948.
1	2	3	4	5	6	7	8
Crveno stanovn.	594	607	1149	1406	1358	96,5	228,6
Brdo Broj domać.	124	129	266	346	389	112,4	313,7
Prline stanovn.	281	331	421	574	582	101,4	207,1
domać.	57	60	82	132	152	115,1	266,6
Šikulje stanovn.	397	454	559	488	544	111,4	137,0
domać.	79	93	129	122	148	1213	187,3

Prema datim podacima u tabeli, uočljivo je da se broj stanovnika u ispitivanim naseljima nejednako kretao, a to je uslovljeno različitim prirodnim i mehaničkim faktorima.

U Crvenom Brdu broj žitelja se stalno povećavao od 1948. do 1971. godine. U periodu od 1971. do 1981. godine broj stanovnika se smanjio (indeks 1981/1971 = 96,5).

U Prlinama se broj stanovnika stalno povećavao (indeks 1981/1948 = 207,1). Isti slučaj je i u Šikuljama, izuzimajući 1971. godinu kada je evidentiran manji broj stanovnika u odnosu na prethodni period.

U razmatranju kretanja broj domaćinstava (tabela 4.) u periodu od 1948. do 1981. godine uočljivo je da se njihov broja u svim naseljima povećavao. Naročito je evidentan porast u Crvenom Brdu (indeks 1981/1948 = 313,7), bez obzira na činjenicu što je u 1981. godini bilo manje stanovnika u odnosu na prethodni popis. Ova pojava je uslovljena doseljavanjem određenog broja domaćinstava iz drugih naselja kao i procesom diobe domaćinstava u poslijeratnom razdoblju. Nešto sporiji proces diobe domaćinstava uočljiv je u Prlinama (indeks 1981/1948 = 266,6), a najsporiji u Šikuljama (indeks 1981/1948 = 187,3).

Za etnološka proučavanja porodica značajno je i analiziranje promjena u prosječnom broju članova domaćinstava. U tabeli br. 5. dat je prosječan broj članova domaćinstava u periodu od 1948. do 1981. godine, iz koje se vidi da se prosječan broj članova domaćinstava u svim ispitivanim naseljima smanjivao. Ova pojava je zakonita, a uslovljena je naglim padom nataliteta jer je riječ o planiranju porodica.

Tabela br. 5. Promjene u prosječnom broju članova domaćinstava u periodu od 1948. do 1981. godine

Naselje	Prosječan broj članova domaćinstava				
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.
Crveno Brdo	4,8	4,7	4,3	4,0	3,5
Prline	4,9	5,5	5,1	4,3	3,8
Šikulje	5,0	4,9	4,3	4,0	3,6

U Crvenom Brdu i Prlinama najbrojnija su domaćinstva sa četvoročlanom porodicom, što znači da su to bračni parovi koji imaju po dvoje djece (vidi tabelu br. 6). Za razliku od ovih naselja, u Šikuljama su najbrojnije tročlane porodice. U Šikuljama su još 1961. godine bile najbrojnije tročlane porodice, što znači da je ovdje odavno prisutan pad nataliteta (vidi tabelu br. 7). Iste godine u susjednom Crvenom Brdu bilo je najviše četvoročlanih porodica, a u Prlinama je iskazan najveći broj porodica sa šest članova.

Tabela br. 6. Porodična domaćinstva prema broju članova 1981. godine

87

	Porodična domaćinstva prema broju članova							
	Svega	2	3	4	5	6	7	8 i više
I	2	3	4	5	6	7	8	9
Crveno Brdo	339 100%	60 17,6	72 21,2	120 35,3	57 16,8	19 5,6	6 1,7	5 1,5
Prline	145 100%	22 15,1	30 20,6	50 37,9	22 15,1	8 5,5	3 2,0	5 3,4
Šikulje	130 100%	18 13,8	36 27,6	34 26,1	23 17,6	11 8,4	4 3,0	4 3,0

Tabela br. 7. Domaćinstva prema broju članova u domaćinstvima 1961. godine

88

Naselje	Ukupno član.	Broj članova u domaćinstvima								
		čl.	2	3	4	5	6	7	8	9 i više
Crveno Brdo	266 100%	25 9,4	33 12,4	43 16,1	53 19,9	41 15,4	28 10,5	16 6,0	14 5,2	13 4,9
Prline	82 100%	3 3,6	5 6,0	7 8,5	13 15,8	17 20,7	19 23,1	12 14,6	3 3,6	3 3,6
Šikulje	129 100%	6 4,6	20 15,5	26 20,1	19 14,7	23 17,8	18 13,9	7 5,4	6 4,6	4 3,1

2. Stanovništvo prema nekim migracionim obilježjima

Pošto raspoložemo podacima popisa o migracionim obilježjima, ukratko ćemo interpretirati selektivnost migranata u ispitivanim naseljima prema mjestu rođenja, periodu doseljavanja i tipu naselja.

Statistički podaci o rodnom kraju omogućavaju nam da stanovništvo razvrstavamo na autohtono i migrantsko (ono koje se selilo). Migrantsko stanovništvo se može razvrstati na lokalne migrante (druga naselja iste opštine), zatim na one iz drugih opština a iste socijalističke republike i na medurepubličke migrante.

Podaci prema doseljenju »stanuju u istom mjestu od rođenja« iz popisa 1961. i 1971. godine pokazuju da najveći broj stanovnika u ispitivanim naseljima stanuju u mjestu gdje su rođeni (tabela br. 8).

Tabela br. 8. Stanovništvo ispitivanog područja prema rodnom kraju 1961. i 1971. godine

89

Naselje	God. popis.	Ukupan broj stanovnika	Od rod. stanuje u istom naselju	Doslj. u nas. stal. stan.		
				Iste opšt.	Druge opšt.	Druge SR
1	2	3	4	5	6	7
Crveno Brdo	1961.	1149	846	122	157	14
		% 100	73,6	10,6	13,6	1,2
	1971.	1406	1035	234	129	7
		% 100	73,6	16,6	9,1	0,4
Prline	1961.	421	347	9	61	—
		% 100	82,4	2,1	14,5	
	1971.	574	412	100	60	2
		% 100	71,7	17,4	10,4	0,3
Šikuljc	1961.	559	426	44	79	3
		% 100	76,2	7,8	14,1	0,5
	1971.	488	398	59	27	4
		% 100	81,5	12,0	5,5	0,8

Podaci o vremenskim periodima doseljavanja, prema popisu iz 1961. godine, govore nam da je najintenzivniji period doseljavanja u svim ispitivanim naseljima bio od 1958. do 1961. godine (tabela br. 9).

Tabela br. 9. Imigrantsko stanovništvo ispitivanih naselja prema periodima doseljavanja 1961. i 1971. godine

90

Naselje	God. pop.	Uk. dos.	Period doseljavanja								
			1940 i prije	1941. 1945.	1946. 1952.	1953. 1957.	1953. 1960.	1958. 1961.	1961. 1965.	1966. 1969.	1970. 1971.
			4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Crveno Brdo	1961	292	54	12	62	74	—	90	—	—	—
		% 100	18,4	4,1	21,2	25,3	—	30,8			
	1971	364	43	8	49	—	81	—	79	69	35
		% 100	11,8	2,2	13,4	—	22,2	—	21,7	18,9	9,6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Prline	1961.	70	15	8	12	5	—	30	—	—	—
	%	100	21,4	11,4	17,1	7,1	—	42,8	—	—	—
	1971.	162	13	8	15	—	32	—	44	33	17
	%	100	8,0	4,9	9,2	—	19,7	—	27,1	20,3	10,4
Šiku- lje	1961.	124	34	4	19	14	—	53	—	—	—
	%	100	27,4	3,2	15,3	11,3	—	42,7	—	—	—
	1971	96	20	2	17	—	22	—	18	10	7
	%	100	20,8	2,0	17,7	—	22,9	—	18,7	10,4	7,3

Prema podacima popisa iz 1971. godine, najintenzivniji period doseljavanja u Crveno Brdo i Šikulje bio je od 1953. do 1960. godine, a u Prlinama od 1961. do 1965. godine.

Bliže porijeklo migranata, prema popisu iz 1961. godine, u svim ispitivanim naseljima jeste iz druge opštine iste socijalističke republike, a prema popisu 1971. godine najveći broj doseljenih je iz iste opštine (tabela br. 8).

Podaci popisa o migracijama iz 1961. i 1971. godine govore nam da su doseljenici najbrojniji iz seoskog područja.

Tabela br. 10. Imigrantsko stanovništvo prema tipu naselja iz kojeg se selilo 1961. i 1971. godine

91

Naselje	Godina popisa	Ukupan broj doselj.	Tip naselja		
			seosko	mješov.	gradsko
Crveno Brdo	1961.	292	148	64	80
	%	100	50,6	21,9	27,4
	1971.	369	195	138	36
	%	100	52,8	37,4	9,7
Prline	1961.	70	65	5	—
	%	100	92,8	7,1	—
	1971	162	78	73	11
	%	100	48,0	45,0	6,8
Šikulje	1961.	126	60	17	49
	%	100	47,6	13,5	38,8
	1971.	89	50	29	10
	%	100	56,2	32,6	11,2

3. Dnevne migracije

U ovom području veoma su intenzivne dnevne migracije. One su usmjerene prema rudnicima i industrijskom Lukavcu, gdje je zaposlen najveći broj ovog stanovništva. Iz tabele br. 11. uočljivo je da je 1981. u svim naseljima bio

najveći postotak radnika koji rade van mjesta stalnog stanovanja. Iz date tabele vidi se da je 1961. najmanji postotak radnika koji rade van stalnog mjesta stanovanja bio u Crvenom Brdu. Ovaj podatak nam govori da je najveći broj radnika iz ovog naselja bio uposlen u rudniku »Puračić«. Prestankom rada ovog rudnika broj dnevnih migranata iz ovog naselja se rapidno povećava.

Do mjesta rada radnici putuju biciklima i autobuismima, a ima i pješaka s obzirom da su naselja gdje stanuju relativno blizu Lukavca.

Tabela br. 11. Ukupan broj radnika i radnici migranti iz ispitivanih naselja 1961, 1971, i 1981. god.

92

Naselje	God. popisa	Ukupan broj rad.	Radnici van mjesta stalnog stnovanja
1	2	3	4
Crveno Brdo	1961.	238	49
		% 100	20,5
	1971.	256	185
		% 100	72,3
	1981.	348	206
		% 100	59,2
Prline	1961.	54	50
		% 100	92,6
	1971.	82	80
		% 100	97,5
	1981.	114	96
		% 100	84,2
Šikulje	1961.	78	63
		% 100	80,7
	1971.	60	60
		% 100	100
	1981.	98	77
		% 100	78,6

4. Socijalna i ekonomska struktura stanovništva

Ekonomska i socijalna struktura stanovništva i domaćinstava doprinosi boljem razumijevanju prethodno iznijetih etnografskih i demografskih činjenica. Time se bolje uočava tok i intenzitet promjena u tradicionalnoj narodnoj kulturi.

Izvori prihoda domaćinstava važan su pokazatelj društvenih promjena. Iz tih podataka saznajemo o tome koliko su naselja zahvaćena procesom urbanizacije, u kojem je obimu nekadašnje tradicionalno selo postalo naselje čije stanovništvo ima složeniju ekonomsku i socijalnu strukturu. Stoga na ovom mjestu i počinjemo s takvom analizom. Iz tabele br. 12. vidi se da su u 1961. i 1971. godini domaćinstva u ovom području imala trojake izvore prihoda, što se može objasniti činjenicom da su ova naselja i njihovo stanovništvo odavno zahvaćeni savremenim društvenim pojavama. Prema podacima popisa iz 1961. godine,

uočljivo je da je najveći postotak izvora prihoda u Crvenom Brdu bio iz nepoljoprivrede, a u Prlinama i Šikuljama mješovito. U 1971. godini u svim naseljima ovog područja najveći postotak izvora prihoda domaćinstava bio je iz nepoljoprivrede.

Tabela br. 12. Domaćinstva prema izvorima prihoda 1961. i 1971. godine

93

Naselje	God. popisa	Ukup. doma-	Izvori prihoda		
			Poljopr.	Mješov.	Nepolj.
1	2	3	4	5	6
Crveno Brdo	1961	266	27	99	140
		% 100	10,1	37,2	52,6
	1971.	346	16	18	312
		% 100	4,6	5,2	90,2
Prline	1961.	82	26	45	11
		% 100	31,7	54,8	13,4
	1971.	132	21	19	92
		% 100	15,9	14,4	69,7
Šikulje	1961.	129	34	64	31
		% 100	26,3	49,6	24,0
	1971.	122	21	12	89
		% 100			

Socijalno-ekonomske karakteristike stanovništva ogledaju se i u podacima o udjelu poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu, zatim u podacima o ukupnom aktivnom stanovništvu kao i u podacima o licima na privremenom radu u inostranstvu.

Tabela br. 13. Ukupno, ukupno aktivno i aktivno poljoprivredno stanovništvo kao i lica na privremenom radu u inostranstvu 1971. i 1981. godine

94

Naselje	God. pop.	Ukup. stanov.	Ukup. aktiv. stano.	% od ukup. stan.	Aktiv. poljop. stan.	% od ukup. sta. a.	Lica na pr. radu u in.	% od uk. aktiv. stanovn.
Crveno Brdo	1971.	1406	344	24,4	38	11,0	20	5,8
	1981.	1358	442	32,5	22	4,9	1	
Prline	1971.	574	144	25,0	48	33,3	4	2,7
	1981.	582	191	32,8	67	35,0	2	
Šikulje	1971.	488	117	23,9	42	35,8	9	7,6
	1981.	544	173	31,8	42	24,2	—	